

Diagnoza do programu *Twórczy potencjał mieszkańców
Warszawy*, służącego realizacji celu operacyjnego
Strategii #Warszawa2030
4.1. *Rozwijamy nasz twórczy potencjał*

Wersja 2.1

Spis treści

1	Główne wnioski i rekomendacje	4
1.1	Założenia programu	4
1.2	Szczególnie potrzebne kompetencje	5
1.2.1	Kompetencje, których potrzebujemy jako obywatele	5
1.2.2	Kompetencje, których potrzebujemy jako pracownicy lub przedsiębiorcy	5
1.2.3	Stan kompetencji	6
1.3	Uczestnictwo w kształceniu	7
1.3.1	Zakres	7
1.3.2	Poziom zainteresowania (uświadomione potrzeby)	7
1.3.3	Bariery i uwarunkowania	8
1.3.4	Kluczowe wyzwania	8
1.4	Aktywność kulturalna	9
1.4.1	Zakres	9
1.4.2	Poziom zainteresowania (uświadomione potrzeby)	9
1.4.3	Bariery i uwarunkowania	9
1.4.4	Kluczowe wyzwania	10
1.5	Potencjał realizatorów, który wymaga wzmocnienia	11
1.6	Rekomendacje	11
2	Metody	14
3	Zakres programu	14
3.1	Logika zmiany	14
3.2	Kluczowe pojęcia	16
3.2.1	Kompetencje	16
3.2.2	Upowszechnianie, popularyzowanie i pogłębianie	16
3.2.3	Kształcenie: formalne, pozaformalne i nieformalne	18
3.2.4	Oferta	18
3.3	Demarkacja	18

4	Jakich kompetencji będziemy potrzebowali?	19
4.1	Kompetencje potrzebne do rozwoju	19
4.2	Kompetencje obywatelskie	20
4.3	Kompetencje w gospodarce	22
4.3.1	Zmienność zapotrzebowanie na kompetencje i jej uwarunkowania.....	22
4.3.2	Prognozowane zapotrzebowanie na kompetencje.....	22
4.3.3	Ryzyko wzrostu nierówności i polaryzacji rynku pracy	25
4.3.4	Wyzwania dotyczące rozwijania i wykorzystywania umiejętności w Polsce	25
4.3.5	Poziom zaspokojenia zapotrzebowania na kwalifikacje w Warszawie	27
5	Oddziaływanie.....	31
5.1	Praktyki kulturalne a osiągnięcia edukacyjne.....	31
5.2	Wpływ praktyk kulturalnych na sposób myślenia	32
5.3	Wpływ aktywności sportowej na kompetencje i udział w edukacji	33
6	Uczestniczenie w kształceniu i aktywność kulturalna.....	33
6.1	Kształcenie	33
6.1.1	Ogół dorosłych.....	33
6.1.2	Pracownicy	34
6.1.3	Młodzież	35
6.1.4	Uczestnicy zajęć UTW i Uniwersytetu Otwartego.....	36
6.2	Aktywność kulturalna	36
6.2.1	Uczestniczenie w wydarzeniach i poza wydarzeniami.....	36
7	Chęć i uwarunkowania uczestnictwa.....	39
7.1	Rozwijanie się, doskonalenie i zdobywanie wiedzy jako wartości	39
7.2	Zainteresowanie udziałem w kształceniu i bariery.....	40
7.3	Zainteresowanie aktywnością kulturalną i bariery.....	43
8	Potencjał realizatorów	48
9	Aneks: Źródła	50

1 Główne wnioski i rekomendacje¹

1.1 Założenia programu

Program *Twórczy potencjał mieszkańców Warszawy* ma oddziaływać pozytywnie na kompetencje warszawianek i warszawiaków, ze szczególnym uwzględnieniem kreatywności i krytycznego myślenia. Celem programu jest rozwijanie kompetencji uniwersalnych, tj. przydatnych w różnych dziedzinach.

Mieszkańcy Warszawy będą podnosili kompetencje poprzez udział w edukacji pozaformalnej i nieformalnej oraz poprzez zaangażowanie w aktywność kulturalną. Kompetencje te będą wykorzystywane w kulturze, nauce, biznesie i działalności społecznej. Wykorzystywanie kompetencji będzie sprzyjało ich dalszemu rozwijaniu.

Wpływ aktywności kulturalnej na rozwój konkretnych kompetencji jest potwierdzony w przypadku określonych rodzajów zajęć². Natomiast generalne tezy o korzystnym wpływie aktywności kulturalnej na osiągnięcia w innych dziedzinach przeważnie nie są przez badaczy poddawane w wątpliwość, ale mają mniejsze poparcie empiryczne. Badania potwierdzają ponadto, że na umiejętności kognitywne i społeczne oraz na zdolność podejmowania wyzwań wpływa pozytywnie aktywność sportowa (przy czym efekty zależą od tego, w jaki sposób aktywność ta jest zorganizowana³).

Oddziaływanie programu będzie poszerzane i wzmacniane dzięki upowszechnianiu edukacji oraz popularyzowaniu i pogłębianiu uczestnictwa w kulturze (działania z tego zakresu będą prowadzone w ramach programu). Pogłębianie udziału w kulturze oznacza angażowanie uczestniczek i uczestników w aktywności wymagające większego twórczego wkładu, niż te, w których brali udział dotychczas. Przy tym program nie ma na celu forsowania określonych wzorców uczestnictwa w kulturze lub edukacji, lecz poszerzanie faktycznych możliwości wyboru.

---

¹ W celu zachowania przejrzystości, źródła na których opierają się poszczególne wnioski zostały podane w dalszej części raportu.

² Edukacja muzyczna podnosi iloraz inteligencji i wyniki na studiach oraz poprawia rozumienie słów a edukacja teatralna rozwija umiejętności językowe, empatię, myślenie perspektywiczne i panowanie nad emocjami.

³ Ważne jest m.in. włączanie uczestników w podejmowanie decyzji, koncentracja na relacjach społecznych związanych z udziałem w zajęciach oraz na procesie nauki.

1.2 Szczególnie potrzebne kompetencje

1.2.1 Kompetencje, których potrzebujemy jako obywatele

Kluczowymi obszarami kompetencji obywatelskich, wyróżnianymi przez Radę Europy, są: skuteczna i konstruktywna interakcja z innymi, myślenie krytyczne, działanie odpowiedzialne społecznie oraz działanie demokratyczne. Spośród szerokiego zakresu konkretnych kompetencji, mieszczących się w tych obszarach, niektóre – wskazane poniżej – mają obecnie szczególne znaczenie.

- Wykorzystanie potencjału kultury do rozwoju – rozumianego, zgodnie z założeniami polityki kulturalnej m.st. Warszawy, jako zmiana dotychczasowego porządku w odpowiedzi na nowe wyzwania – wymaga krytycznego myślenia, ekspresji oraz umiejętności prowadzenia dialogu lub sporu.
- Do przynajmniej częściowego przewyciężenia rozpadu wspólnoty politycznej, obserwowanego obecnie w Polsce, potrzebne są kompetencje z obszaru skutecznej i konstruktywnej interakcji z innymi: poszanowanie innych opinii i przekonań, empatia oraz komunikacja.
- Manipulowaniu informacjami (w celach komercyjnych lub politycznych) należy przeciwstawić umiejętność wyboru źródeł, rozumienia informacji oraz ocenianie ich wiarygodności. Niezafałszowany obraz rzeczywistości jest niezbędny obywatelom do dostosowywania się do sytuacji lub do jej odpowiedzialnego zmieniania, między innymi poprzez udział w sprawach publicznych.
- Szczególnie aktualna jest także potrzeba upowszechniania rozumienia zasad systemu demokratycznego (w tym wymogu respektowania praw mniejszości).

1.2.2 Kompetencje, których potrzebujemy jako pracownicy lub przedsiębiorcy

Współczesna gospodarka wymaga nieustannego aktualizowania kompetencji przez osoby, które chcą rozpocząć lub utrzymać pracę zawodową lub działalność gospodarczą. Wpływa na to między innymi wydłużanie się okresu pracy zawodowej, rozwój sztucznej inteligencji i rosnąca skala jej wykorzystania, zwiększanie zasobu danych oraz mocy obliczeniowej maszyn, rozwój szybkiego, mobilnego internetu, rozwój multimediiów i technologii społecznościowych oraz globalizacja.

W skali globalnej, zwiększy się przede wszystkim zapotrzebowanie na:

- kompetencje technologiczne
- kompetencje społeczne i emocjonalne
- zaawansowane kompetencje poznawcze.

Szczególnie ważna jest także umiejętność uczenia się, ponieważ w szybko zmieniającym się świecie potrzebne jest nieustanne poszerzanie wiedzy i zdobywanie nowych umiejętności.

Stolica wyróżnia się spośród Polskich miast zarówno dużym zapotrzebowaniem na pracowników, jak i wysokim poziomem przedsiębiorczości, w tym w branżach kreatywnych. W związku z tym Warszawie występują duże potrzeby w zakresie rozwijania kompetencji kognitywnych (w tym kreatywności) oraz kompetencji związanych z przedsiębiorczością i zarządzaniem.

Niestabilność kompetencji (tj. wysoka zmienność zakresu kompetencji koniecznych do wykonywania pracy, na którą jest zapotrzebowanie) może prowadzić do polaryzacji rynku pracy i wzrostu nierówności. Analitycy OECD oceniają, że blisko jedna trzecia pracowników w Polsce jest narażonych na „wysokie ryzyko automatyzacji zajmowanych przez nich miejsc pracy”, a co piąty „stoi w obliczu istotnych zmian zadań zawodowych z powodu automatyzacji”.

Newralgiczne znaczenie ma zatem uczenie się przez całe życie, w różnych formach – m.in. poprzez edukację pozaformalną i nieformalną (*lifewide lifelong learning*). Konieczne jest zarówno poszerzanie możliwości kształcenia i wyrównywanie szans w tym zakresie, jak i podnoszenie świadomości, że stałe podnoszenie kompetencji jest pożyteczne (lub wręcz nieodzowne) oraz kształtowanie nawyków edukacyjnych.

1.2.3 Stan kompetencji

Warszawska młodzież ma generalnie wysokie kompetencje. Wśród 41 krajów porównywanych pod względem wyników badania PISA⁴ uzyskanych w miastach liczących powyżej miliona mieszkańców, Polska – dzięki wynikom uczniów z Warszawy – zajmuje pierwsze miejsce pod względem czytania ze zrozumieniem oraz czwarte pod względem umiejętności w zakresie matematyki oraz w zakresie nauk przyrodniczych. Ponadto, niewielu polskich uczniów uzyskuje najniższe wyniki – można to interpretować jako przejaw relatywnie wysokiej zdolności systemu edukacji do odpowiedniego wspierania dzieci ze środowisk o niskim kapitale kulturowym.

Polska w porównaniach międzynarodowych wypada natomiast słabo pod względem kompetencji dorosłych, a także przewyższania deficytów w tym zakresie, wynikających z niskiego poziomu edukacji rodziców. Warszawscy pracodawcy oceniają jednak pozytywnie dostępność pracowników o odpowiednich kwalifikacjach. Może to wynikać z wysokiego potencjału Warszawy pod względem „kapitału ludzkiego”, w porównaniu z resztą kraju.

Natomiast gorzej jest oceniana dostępność pracowników cechujących się kreatywnością. Rozbieżność pomiędzy tymi ocenami (dostępności pracowników o odpowiednich kwalifikacjach i dostępności pracowników kreatywnych) wskazuje, że dla znacznej części pracodawców zatrudnianie pracowników cechujących się kreatywnością nie jest priorytetem.

---

⁴ Na podstawie łącznych wyników ostatnich czterech edycji badania PISA, przeprowadzonych w latach: 2009, 2012, 2015, 2018.

1.3 Uczestnictwo w kształceniu

1.3.1 Zakres

Udział dorosłych w edukacji formalnej lub pozaformalnej (mierzony przez Eurostat odsetkiem osób, które w ciągu 4 tygodni co najmniej raz uczestniczyły w kształceniu lub szkoleniu) jest w Polsce znacznie niższy, niż przeciętnie w Unii Europejskiej (odpowiednio: 6% i 11%). Natomiast Warszawa (z wynikiem 18%) nie tylko wyróżnia się pod tym względem pozytywnie na tle całego kraju, ale także wyprzedza stołeczne regiony państw Grupy Wyszehradzkiej i Niemiec.

Wśród Polaków udział pracowników w kształceniu jest znacznie częstszy, niż udział dorosłych, którzy nie pracują zawodowo. Wkład warszawskich pracodawców w podnoszenie kwalifikacji pracowników wydaje się w tym kontekście – a także w kontekście wyzwań związanych ze zmianami zapotrzebowania na kompetencje⁵ – zaskakująco niewielki. Właściciele i menedżerowie około trzech czwartych (74%) warszawskich firm przyznali, że w 2017 roku ich pracownicy nie podnosili kwalifikacji, a tylko w przybliżeniu co dziesiątej – że kwalifikacje podnosiła co najmniej połowa pracowników. Najczęściej kwalifikacje podnosili pracownicy podmiotów należących do sfery budżetowej. Można zatem sądzić, że stosunkowo liczny udział warszawianek i warszawiaków w edukacji – który stanowi mocną stronę stolicy - jest w znacznej mierze wynikiem ich własnego zaangażowania, a także, że dotyczy przede wszystkim osób aktywnych zawodowo.

1.3.2 Poziom zainteresowania (uświadomione potrzeby)

W skali całego kraju poziom zainteresowania dorosłych udziałem w edukacji formalnej lub pozaformalnej jest niski. Spośród Polek i Polaków w wieku 25-64 lata 9% uczestniczy w edukacji i zarazem chciałoby uczestniczyć więcej, a 3% nie uczestniczy, ale chciałoby zacząć.

Biorąc pod uwagę, że w Warszawie kształcenie się przez całe życie jest znacząco częstsze, niż w skali całej Polski, można przypuszczać, że w stolicy bardziej powszechne jest również zainteresowanie dorosłych udziałem w edukacji. *Rozwijanie się i doskonalenie* oraz *zdobywanie wiedzy* na liście wartości uznawanych za ważne przez warszawianki i warszawiaków zajmują umiarkowanie wysokie miejsce. Spośród 13 wartości, uwzględnionych w badaniu segmentacyjnym dotyczącym uczestnictwa warszawianek i warszawiaków w kulturze, *rozwijanie się i doskonalenie* (uznawane za ważne przez 44%), zajęło czwarte miejsce, a *zdobywanie wiedzy* (40%) – piąte. Zarazem warto odnotować, że wartości te są zdecydowanie bardziej cenione w segmentach, do których należą osoby bardziej aktywne zawodowo, lepiej wykształcone i zamożniejsze⁶.

---

⁵ Opisanych w rozdziale # 3.3.

⁶ Na przykład rozwijanie się i doskonalenie jest zaliczane do najważniejszych wartości przez 57% osób należących do segmentu *Superkulturalnych*, a zdobywanie wiedzy przez 53% - podczas gdy wśród *Tradycyjnych nieuczestników* przez, odpowiednio, 40% i 35%.

1.3.3 Bariery i uwarunkowania

W skali całego kraju poziom zainteresowania dorosłych udziałem w edukacji formalnej lub pozaformalnej jest niski. Przeszkodami ograniczającymi udział zainteresowanych Polek i Polaków w kształceniu przez całe życie są przede wszystkim zbyt wysokie koszty (20%), nadmierne obciążenie pracą (16%) oraz opieka nad dzieckiem lub obowiązki rodzinne (15%). Zważywszy, że w Warszawie kształcenie się przez całe życie jest znacząco częstsze, niż w skali całej Polski, można przypuszczać, że w stolicy bardziej powszechne jest również zainteresowanie dorosłych udziałem w edukacji. Biorąc pod uwagę bariery ograniczające aktywność kulturalną, wydaje się prawdopodobne, że również w Warszawie do najczęstszych ograniczeń uczenia się przez całe życie należy obciążenie obowiązkami (i związane z tym zmęczenie i brak czasu) oraz koszty.

W Polsce udział w kształceniu pozaformalnym jest najbardziej powszechny wśród osób w wieku 25-44 lata, a w kolejnych starszych grupach spada – co można wiązać z okresem rozwoju kariery zawodowej. Odsetek osób uczestniczących w kształceniu nieformalnym jest najwyższy wśród najmłodszych dorosłych, a potem systematycznie się zmniejsza. Osoby powyżej 60 roku życia, najmniej aktywne w obu dziedzinach, uczestniczą częściej w kształceniu pozaformalnym, niż nieformalnym. Bardzo widoczne różnice pod względem powszechności udziału w edukacji pozaformalnej i nieformalnej występują również pomiędzy grupami wyodrębnionymi ze względu na poziom wykształcenia. Osoby z wykształceniem wyższym są pod tym względem zdecydowanie najbardziej aktywne, a te bez wykształcenia średniego – najmniej.

1.3.4 Kluczowe wyzwania

W obszarze edukacji pozaformalnej i nieformalnej szczególnie istotne wyzwania, wymagające działań bardziej intensywnych, niż dotychczas, stanowi zachęcenie do udziału w kształceniu pozaformalnym i nieformalnym osób dorosłych – przede wszystkim słabiej wykształconych – oraz zwiększenie ich dostępu do takiego kształcenia (zarówno poprzez tworzenie możliwości, jak i pomoc w wyborze spośród tych, które już istnieją).

Odpowiadając na to wyzwanie, nie należy obniżać priorytetu obejmowania kształceniem pozaformalnym dzieci i młodzieży, z uwzględnieniem uczniów ze szczególnymi potrzebami (w tym uczniów z niepełnosprawnościami, ale także uczniów z mniejszym od rówieśników kapitałem kulturowym).

Program *Twórczy potencjał mieszkańców Warszawy* powinien odpowiadać na oba te wyzwania.

1.4 Aktywność kulturalna

1.4.1 Zakres

Ponad dziewięć na dziesięć osób mieszkających w Warszawie co najmniej raz w roku ogląda filmy. Przeszło połowa słucha muzyki lub poznaje literaturę. W przybliżeniu trzy osoby na dziesięć oglądają przedstawienia, a co piąta wystawy. W zależności od dziedziny, od 3% do 8% warszawianek i warszawiaków uczestniczyło w poświęconym jej spotkaniu lub wykładzie. Ponadto 6% warszawiaków lub warszawianek uczestniczyło w zajęciach artystycznych lub dotyczących sztuki.

Po około trzy piąte osób mieszkających w Warszawie co najmniej raz w ciągu 12 miesięcy uczestniczyło bezpośrednio w wydarzeniu kulturalnym (61%) lub odwiedziło co najmniej jeden podmiot kultury (58%); najliczniej odwiedzane są kina.

W przypadku filmów i muzyki podobnie liczne są dwie grupy odbiorców. Pierwsza ogląda lub słucha zarówno podczas publicznych wydarzeń (tj. seansów kinowych lub koncertów), jak i prywatnie (tj. przez internet lub z nośników), natomiast druga – wyłącznie prywatnie.

Od blisko jednej piątej (w przypadku muzyki) do ponad jednej czwartej (w przypadku literatury) spośród osób, które należały do publiczności poszczególnych dziedzin kultury artystycznej, pod wpływem kontaktu z twórczością w danej dziedzinie⁷ zaczęło myśleć o czymś inaczej, niż wcześniej. Zmiana sposobu myślenia pod wpływem kontaktu ze sztuką często współwystępowała m.in. z uwzględnianiem opinii recenzentów, udziałem w spotkaniach lub wykładach dotyczących sztuki, udziałem w wydarzeniach kulturalnych (zwłaszcza jeżeli uczestnicy brali w nich udział w towarzystwie), rozmawianiem o sztuce, przekazywaniem instytucjom kultury uwag lub sugestii, a także z kulturalną wszytkożernością (tj. uczestniczeniem w wielu różnorodnych praktykach kulturalnych).

1.4.2 Poziom zainteresowania (uświadomione potrzeby)

Okolo trzy czwarte mieszkańców (76%) chciało angażować się w aktywność kulturalną częściej, niż mogli to robić. Największe uświadomione, niezaspokojone zapotrzebowanie dotyczy filmów i seriali, a najmniejsze – zajęć artystycznych lub kursów dotyczących sztuki.

1.4.3 Bariery i uwarunkowania

Prawie połowa (47%) mieszkańców Warszawy jako barierę ograniczającą ich aktywność kulturalną wskazuje brak czasu. Na drugim miejscu znalazło się zmęczenie (37%), a na trzecim zbyt wysokie koszty (27%). Brak interesującej oferty oraz brak informacji na temat oferty znalazły się na liście barier wskazywanych przez warszawianki i warszawiaków relatywnie nisko. Jednak z innych badań wynika, że również to ograniczenie jest istotne.

---

⁷ Tj. obejrzenia filmu, lektury, słuchania muzyki, obejrzenia przedstawienia lub wystawy.

Aktywność kulturalna zależy przede wszystkim od:

- wieku – starszy wiek ogranicza liczbę praktyk kulturalnych i odwiedzanych wydarzeń
- sytuacji materialnej – ubóstwo zmniejsza liczbę praktyk kulturalnych i odwiedzanych wydarzeń oraz prawdopodobieństwo zmiany sposobu myślenia pod wpływem uczestnictwa w kulturze artystycznej
- przynależności klasowej, identyfikowanej na podstawie wykonywanego zawodu – wykonywanie pracy fizycznej lub zawodu w usługach niewymagającego wysokich kwalifikacji ogranicza liczbę praktyk kulturalnych i odwiedzanych wydarzeń
- wykształcenia – nieposiadanie wykształcenia co najmniej średniego zmniejsza liczbę praktyk odwiedzanych wydarzeń oraz prawdopodobieństwo zmiany sposobu myślenia pod wpływem uczestnictwa w kulturze artystycznej.

Ponadto udział w wydarzeniach kulturalnych ograniczają problemy zdrowotne i niepełnosprawność.

1.4.4 Kluczowe wyzwania

W obszarze szeroko rozumianej aktywności kulturalnej, wyzwaniem jest przede wszystkim pogłębienie uczestnictwa w kulturze, zwłaszcza grup defaworyzowanych – rozumiane przede wszystkim jako trwałe zwiększanie możliwości udziału opartego na świadomym wyborze i obejmującego twórczy wkład uczestników.

Wymaga to wzmacniania kompetencji kulturowych (potencjalnych) uczestniczek i uczestników oraz upowszechniania informacji w sposób dostosowany do poszczególnych grup. Ale wymaga także, co nie mniej istotne, rozpoznawania i uwzględniania tego jakie są ich wartości oraz sposoby życia i postrzegania świata.

Grupą o szczególnych potrzebach są również mieszkający w Warszawie cudzoziemcy. Brak czasu, stanowiący najczęstszą barierę ograniczającą aktywność kulturalną warszawianek i warszawiaków, mieszkających w Warszawie cudzoziemców dotyczy w szczególnym stopniu. Cudzoziemcy w porównaniu z pozostałymi mieszkańcami Warszawy znajdują się także w nieco gorszej sytuacji materialnej. Spośród mieszkających w Warszawie cudzoziemców blisko co trzeci ocenia, że nie zna dobrze języka polskiego (w mowie).

1.5 Potencjał realizatorów, który wymaga wzmocnienia

Powodzenie programu zależy w znacznym stopniu od potencjału, jakim będą dysponowali jego przyszli realizatorzy: podmioty prowadzące edukację pozaformalną i nieformalną, podmioty kultury oraz podmioty aktywne w zakresie nauki, biznesu, działalności społecznej i sportu.

Potencjał ten obejmuje pięć, wskazanych poniżej, obszarów.

- 1) Strategia, wiedza, sposoby działania i kultura organizacyjna poszczególnych podmiotów.
- 2) Kwalifikacje osób zaangażowanych w prowadzenie edukacji pozaformalnej lub działalności kulturalnej.
- 3) Fundusze na tworzenie i udostępnianie oferty poszczególnych podmiotów – istotne zarówno ze względu na skalę i zakres działalności, ale także z perspektywy realizowania przedsięwzięć skierowanych do grup, które nie są atrakcyjne jako klienci przedsięwzięć komercyjnych lub wymagających dodatkowych starań. Ważna jest nie tylko wysokość finansowania, lecz również jego stabilność.
- 4) Infrastruktura i sprzęt umożliwiające dostarczanie różnorodnej oferty oraz zapewnienie jej dostępności (w tym rozwiązania zapewniające fizyczną dostępność obiektów dla osób z niepełnosprawnościami oraz ewentualnie korzystanie z oferty również z domu).
- 5) Relacje pomiędzy podmiotami z różnych sektorów, zaangażowanymi w umożliwianie mieszkańcom Warszawy nabywania, rozwijania i wykorzystywania kompetencji.

1.6 Rekomendacje

1. Konstrukcja programu *Twórczy potencjał mieszkańców Warszawy* powinna uwzględniać *logikę zmiany*, czyli wiarygodne założenia dotyczące wpływu planowanych działań na osiągnięcie zakładanych efektów.
  - a) Zachowanie *logiki zmiany* wymaga, żeby Program wspierał jedynie takie rodzaje aktywności warszawianek i warszawiaków, które: 1) są jednoznacznie ukierunkowane na podnoszenie kompetencji lub 2) polegają na wykorzystywaniu kompetencji nabytych lub rozwiniętych w ramach programu.
  - b) Oczekiwany rezultat (bezpośredni efekt) Programu powinno stanowić podniesienie uniwersalnych⁸ kompetencji⁹ przydatnych warszawiankom i warszawiakom jako obywatelom, twórcom, pracownikom i przedsiębiorcom.

---

⁸ Tj. takich, których przydatność nie jest ograniczona do jednej roli społecznej lub branży.

⁹ Kompetencje to połączenie wiedzy, umiejętności i postaw odpowiednich do sytuacji – umożliwiających dostosowania się do niej oraz jej zmienianie.

- c) Oddziaływanie (długofalowy efekt) Programu powinno polegać na bardziej powszechnym, twórczym i skutecznym zaangażowaniu warszawianek i warszawiaków działalność społeczną, kulturalną, naukową i gospodarczą¹⁰.
  - d) Kompetencje warszawianek i warszawiaków będą rozwijane przede wszystkim poprzez edukację pozaformalną i nieformalną w wymienionych dziedzinach, a także w zakresie sportu, oraz poprzez pogłębianie uczestnictwa w kulturze¹¹.
2. Program należy ukierunkować na podnoszenie uniwersalnych (tj. przydatnych w różnych dziedzinach) kompetencji, które są – lub będą wkrótce – najbardziej potrzebne do funkcjonowania. Program powinien rozwijać:
- a) kompetencje, od których zależy skuteczna i konstruktywna interakcja z innymi, potrzebne, żeby przeciwdziałać rozpadowi wspólnoty obywateli i obywateli: poszanowanie cudzych opinii i przekonań, umiejętność formułowania własnych, umiejętność prowadzenia dialogu lub sporu, wyrażania interesów i negocjowania rozwiązań, a także rozumienie i poszanowanie zasad demokracji, w tym wolności obywatelskich, praw mniejszości i państwa prawa
  - b) kompetencje, które pozwalają na uzyskiwanie niezafałszowanego obrazu rzeczywistości, a także zajmowanie wobec niej krytycznego stanowiska, niezbędne obywatelom do dostosowywania się do sytuacji lub do jej odpowiedzialnego zmieniania: umiejętność wyboru źródeł i oceny ich wiarygodności (związana m.in. z ufaniem wiedzy naukowej), umiejętność rozumienia informacji oraz ich analizowania, wnioskowania i krytycznego myślenia
  - c) kompetencje, na które wzrośnie zapotrzebowanie w gospodarce – oprócz kompetencji poznawczych przede wszystkim: przedsiębiorczość i nowatorstwo (szczególnie przydatne w Warszawie, która w kraju wyróżnia się wysokim poziomem przedsiębiorczości i jest głównym ośrodkiem przemysłów kreatywnych) oraz kompetencje społeczne i emocjonalne potrzebne do współpracy
  - d) kompetencje technologiczne: umiejętność posługiwania się programami komputerowymi, aplikacjami i korzystania z internetu oraz wiedza o technologiach cyfrowych, ich wykorzystaniu, a także o związanych z tym zagrożeniach

---

¹⁰ Dziedziny te nie są rozłączne.

¹¹ Pogłębianie uczestnictwa w kulturze oznacza dokonywanie bardziej świadomego wyboru praktyk kulturalnych oraz wnoszenie większego twórczego wkładu przez uczestniczki i uczestników.

e) umiejętność uczenia się, szczególnie potrzebna w warunkach szybkiego zmieniania się zakresu kompetencji koniecznych do wykonywania pracy, na którą jest zapotrzebowanie, a także do funkcjonowania w sferze aktywności obywatelskiej oraz w życiu codziennym.

Grupę wymagającą szczególnego wsparcia stanowią osoby dorosłe, których umiejętności podstawowe (w tym czytanie, pisanie i liczenie) są na poziomie niepozwalającym na sprawne funkcjonowanie w nowoczesnym społeczeństwie.

Działania podejmowane w ramach programu powinny zapewniać możliwość uczenia się w praktyce, tj. rozwijanie umiejętności poprzez ich stosowanie.

3. Program powinien również zwiększać zainteresowanie warszawianek i warszawiaków rozwijaniem kompetencji, podnosić ich orientację w możliwościach oraz zdolności korzystania z tych możliwości, a także poprawiać ich dostępność. W tym celu potrzebne jest:

a) uświadamianie potrzeby rozwijania kompetencji, zgodnie z ideą uczenia się przez całe życie w różnych formach (*lifelong lifewide learning*)

b) upowszechnianie informacji o różnych możliwościach podnoszenia kompetencji oraz wsparcie w wyborze spośród dostępnych form

c) upowszechnianie i pogłębianie udziału w edukacji pozaformalnej i nieformalnej (w różnych dziedzinach) oraz uczestnictwa w kulturze: poszerzanie grona uczestniczek i uczestników i zwiększanie ich twórczego wkładu w praktyki, w które się angażują

d) niwelowanie barier ograniczających udział w edukacji oraz uczestnictwo w kulturze, związanych zwłaszcza z niepełnosprawnością lub złym stanem zdrowia (problemem, który dotyczy częściej osób starszych), ubóstwem, nieznaną języka (przez część licznej populacji mieszkających w Warszawie cudzoziemców), wykluczeniem cyfrowym oraz zmęczeniem i deficytem czasu, związanym z obciążeniem obowiązkami.

4. Niezbędnym elementem programu jest również wzmacnianie potencjału jego przyszłych realizatorów, który obejmuje zasoby wiedzy, kwalifikacje, infrastrukturę, fundusze (oraz umiejętność ich pozyskiwania z różnych źródeł) oraz relacje pomiędzy podmiotami z różnych sektorów.

2 Metody

Podstawą diagnozy są wyniki analizy publikacji i danych zastanych. Wykorzystano raporty oraz dane ilościowe z badań przeprowadzonych w ciągu ostatnich pięciu lat, głównie na zamówienie Urzędu m.st. Warszawy, oraz inne publikacje dotyczące edukacji i uczestnictwa w kulturze. Listę źródeł podano w aneksie.

Diagnoza opiera się ponadto na informacjach uzyskanych od uczestniczek i uczestników:

- spotkań z przedstawicielami Biur Urzędu m.st. Warszawy odpowiedzialnych za cel 4.1 lub pełniących w odniesieniu do tego rolę kluczowych partnerów wewnętrznych oraz biura odpowiedzialnego za koordynację polityki rozwoju (12.2019-01.2020)
- spotkania grupy roboczej (13.01.2020).

3 Zakres programu

3.1 Logika zmiany

Logika zmiany to założenia opisujące w jaki sposób – i w zależności od jakich uwarunkowań – zaplanowane działania doprowadzą do osiągnięcia zakładanego efektu. W trakcie tworzenia programu, *logika zmiany* ułatwia określenie zakresu diagnozy. Następnie zapobiega arbitralnemu włączaniu do programu przypadkowych przedsięwzięć oraz pomijaniu takich, które są istotne z perspektywy jego celu. Gdy program jest już wdrażany jasno określona *logika zmiany* pomaga zidentyfikować jego ewentualne mankamenty i skorygować początkowe założenia lub sposób ich realizacji. Dlatego warto ją stosować.

Program ma oddziaływać pozytywnie na kompetencje warszawianek i warszawiaków, ze szczególnym uwzględnieniem kreatywności i krytycznego myślenia.

Do podnoszenia kompetencji warszawianek i warszawiaków doprowadzi uczestniczenie w edukacji pozaformalnej i nieformalnej (w różnych dziedzinach) i aktywność kulturalna. Natomiast nabyte lub rozwinięte dzięki programowi kompetencje mają być wykorzystywane w wielu dziedzinach: zarówno w kulturze, jak i w nauce, biznesie i działalności społecznej. Zarazem wykorzystywanie kompetencji będzie sprzyjało ich dalszemu rozwijaniu.

Uczestniczenie w edukacji i aktywność kulturalna zależą z jednej strony od dostępnej oferty, a z drugiej – od uświadomionych potrzeb mieszkańców (zależność jest dwustronna: uczestniczenie nie tylko zależy od potrzeb, ale również sprzyja ich rozwijaniu)¹².

Potrzeby nie przekładają się jednak bezpośrednio na aktywność, ponieważ część osób zainteresowanych uczestniczeniem napotyka różnorodne bariery.

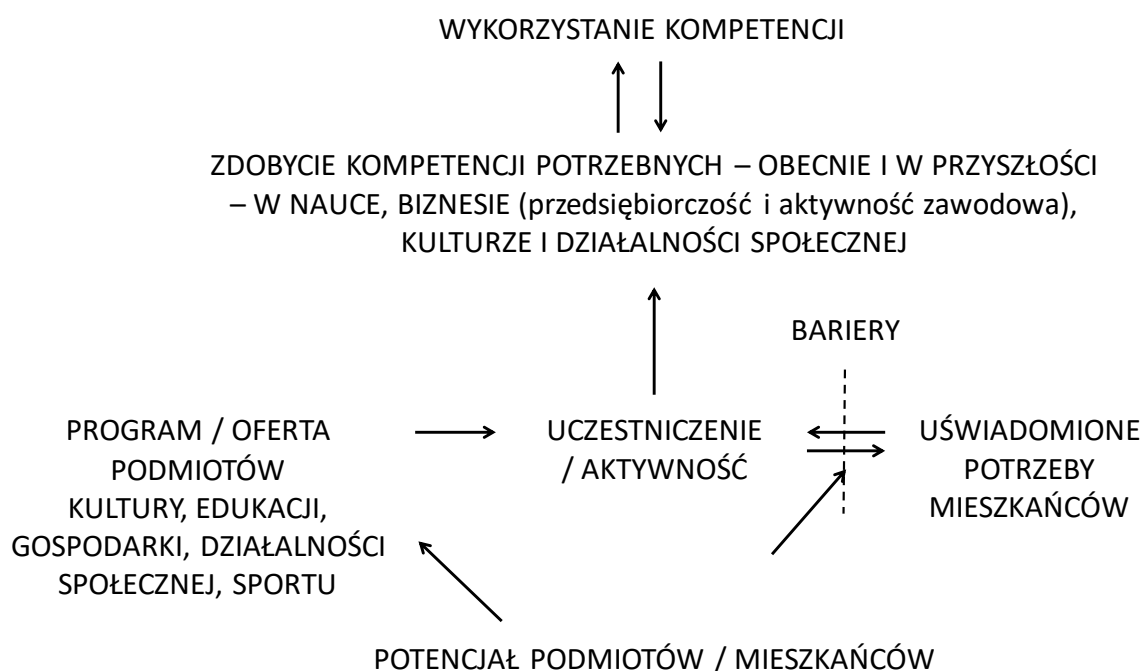
---

¹² Za tym założeniem przemawiają wyniki segmentacji opartej na wynikach *Badania uczestnictwa warszawiaków i warszawianek w kulturze...* Osoby najbardziej aktywne i osoby najbardziej zainteresowane zwiększaniem aktywności kulturalnej należą do tych samych segmentów.

Powodzenie programu wymaga niwelowania tych przeszkód. Oddziaływanie programu będzie poszerzane dzięki podejmowaniu w jego ramach również działań służących upowszechnianiu edukacji oraz popularyzowaniu i pogłębianiu uczestnictwa w kulturze.

Na ofertę proponowaną przez realizatorów programu, a także na potrzeby uświadamiane sobie przez mieszkańców oraz na to jakie bariery napotykają, wpływa potencjał tych podmiotów (tj. zarówno realizatorów zapewniających ofertę jak i mieszkańców).

Diagram 1: Logika zmiany w ramach programu

Źródło: Dyspersja

Zachowanie *logiki zmiany* wymaga, żeby program nie obejmował zbyt szerokiego spektrum aktywności warszawianek i warszawiaków, lecz jedynie takie jej rodzaje, które:

1. są jednoznacznie ukierunkowane na podnoszenie kompetencji¹³ – do tego rodzaju aktywności należy udział w wykładach, kursach, warsztatach, próbach artystycznych, treningach, a także czytanie, słuchanie lub oglądanie materiałów edukacyjnych – przy czym preferowane są formy polegające na nabywaniu wiedzy i umiejętności w praktycznym działaniu¹⁴.
2. polegają na wykorzystywaniu kompetencji¹⁵ uzyskanych dzięki angażowaniu się w aktywności wymienione w pierwszym punkcie.

¹³ Co oznacza, że stwierdzenie (na przykład podczas ewaluacji), że dane przedsięwzięcie nie przyczyniło się do podniesienia kompetencji uczestniczek i uczestników, stanowiłoby przesłankę na rzecz jego udoskonalenia lub zaniechania.

¹⁴ Zgodnie z opisem celu 4.1 zawartym w Strategii #Warszawa2030.

¹⁵ Na przykład poprzez wolontariat.

3.2 Kluczowe pojęcia

3.2.1 Kompetencje

Kompetencje to połączenie wiedzy, umiejętności i postaw odpowiednich do sytuacji¹⁶.

Taka definicja kompetencji jest zbieżna z szerokim rozumieniem kompetencji kulturowych, zgodnie z którą: „kompetencje kulturowe to te nabyte cechy jednostki, które są przez nią wykorzystywane jako narzędzia adaptacji do otaczającego ją świata (zarówno tego fizycznego, jak i społecznego). Kompetencje, to nie tylko statusy posiadane przez jednostkę (a więc uprawnienia do wykonywania pewnych czynności, którymi ona dysponuje), ale przede wszystkim wiedza, znajomość określonych reguł oraz umiejętność ich stosowania, a także zdolność do wykorzystania narzędzi niezbędnych do realizacji zadań, przed którymi stają działający.” (Krajewski 2014: 304) Oprócz adaptacji do otaczającego świata, kompetencje kulturowe mogą służyć również jego zmienianiu¹⁷.

3.2.2 Upowszechnianie, popularyzowanie i pogłębianie

„Upowszechnianie” oraz „popularyzowanie” edukacji oraz uczestnictwa w kulturze rozumiemy jako włączanie do grona uczestników przedsięwzięć edukacyjnych i kulturalnych osób, które (nigdy lub od dłuższego czasu) nie podejmowały danego rodzaju aktywności. Zgodnie z zakładaną logiką zmiany, żeby „upowszechnić” i „popularyzować” oraz „pogłębiać” uczestnictwo, należy oddziaływać na to jakie potrzeby mają i uświadamiają sobie mieszkańcy¹⁸ oraz niwelować bariery ograniczające realizowanie tych potrzeb.

Upowszechnianie edukacji oraz popularyzowanie i pogłębianie uczestnictwa w kulturze wymaga wyposażania warszawianek i warszawiaków w kompetencje umożliwiające im swobodne i świadome decydowanie w jakim stopniu i w jakie dziedziny będą się angażowali.

---

¹⁶ Definicja zaczerpnięta z *Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie*. Wyróżniono w nim 8 kompetencji kluczowych, tj. takich „(...) których wszystkie osoby potrzebują do samorealizacji i rozwoju osobistego, bycia aktywnym obywatelem, integracji społecznej i zatrudnienia”. Należą do nich: porozumiewanie się w języku ojczystym, porozumiewanie się w językach obcych, kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-techniczne, kompetencje informatyczne, umiejętność uczenia się, kompetencje społeczne i obywatelskie oraz świadomość i ekspresja kulturalna”.

¹⁷ Takie uzupełnienie jest zgodne ze sposobem, w jaki Marek Krajewski definiuje uczestnictwo w kulturze – jako „(...) podtrzymywanie, modyfikowanie, konstruowanie, destruowanie sieci stosunków konstytuujących pewną całość społeczną” (Krajewski 2013: 49).

¹⁸ Problem braku (lub nieświadomości) potrzeb dotyczy przede wszystkim dwóch spośród 10 segmentów wyróżnionych w *Badaniu uczestnictwa w kulturze (2017): Towarzyskich nieuczestników niezainteresowanych częstszym kontaktem z jakąkolwiek dziedziną sztuki*) oraz *Niewzruszone* („brakuje im powodu do głębszego zaangażowania się w uczestnictwo w kulturze”). Segmenty te stanowią, odpowiednio, 7% i 9% populacji osób mieszkających w Warszawie (Kotnarowski et al. 2019: 106-108).

Program nie ma na celu forsowania określonych wzorców uczestnictwa¹⁹, lecz poszerzenie faktycznych możliwości wyboru. Takie podejście jest zgodne z koncepcją rozwoju rozumianego jako „poszerzenie wolności”, którą zaproponował Amartya Sen – zdaniem noblisty „niedostatek możliwości” jest trafną definicją ubóstwa (Sen 1999: 17-18, 105-106).

Do określenia na czym polega **głębokość uczestnictwa w kulturze** użyteczna jest koncepcja, którą zaproponował Alan Brown. Brown wyróżnił pięć poziomów uczestnictwa, różniących się poziomem twórczego wkładu (*creative control*) uczestników.

Poziomy uczestnictwa w kulturze (od najgłębszego do naj płytszego):

1. wynalazcze (*inventive*) – tworzenie dzieła
2. interpretacyjne (*interpretative*) – wykonywanie dzieła
3. kuratorialne (*curatorial*) – bardzo świadomy wybór, oparty na własnej wrażliwości
4. obserwacyjne (*observational*) – nieprzypadkowy wybór lub akceptacja
5. przypadkowe (*ambient*) – kontakt ze sztuką, który się przytrafia (nieintencjonalny).

Źródło: Brown 2004: 11-13

Zgodnie z tą koncepcją pogłębianie udziału w kulturze będzie polegało na angażowaniu uczestniczek i uczestników w aktywności wymagające większego twórczego wkładu, niż dotychczasowe. Podobnie jak „popularyzowanie”, również „pogłębianie” uczestnictwa należy rozpatrywać w odniesieniu do dotychczasowego zaangażowania danej osoby. Zaangażowanie w daną praktykę będzie „popularyzowaniem” lub „pogłębianiem” uczestnictwa o tyle, o ile wykracza poza praktyki, w których uczestniczyła (lub: uczestniczyła systematycznie) dotychczas.

Do zalet koncepcji Browna należy to, że 1) dotyczy wszelkich dziedzin sztuki i 2) nie tworzy ich hierarchii²⁰. Dzięki temu Brown unika wyznaczania wzorca „człowieka kulturalnego”, który jest zobowiązany do określonych aktywności (jak choćby bywanie w operze).

Natomiast założeniem Browna, które uchylamy, jest teza, zgodnie z którą głębokość uczestnictwa nie zależy od kompetencji²¹. Zgodnie z logiką programu *Twórczy potencjał mieszkańców Warszawy* przyjmujemy, że kompetencje stanowią istotne uwarunkowanie głębokości uczestnictwa w kulturze.

---

¹⁹ Krytykę takiego wzorca, jako nieadekwatnego w obecnym kontekście kulturowym i opresyjnego, formułują m.in.: Krajewski 2013, 44-47, Rakowski 2013: 8-13, Stokfiszewski 2018: 22-23.

²⁰ Na przykład „kuratorialne uczestnictwo” może objawiać się równie dobrze kolekcjonowaniem obrazów uznanych malarzy, jak i tworzeniem przemyślanego zestawu pobranych z internetu wykonań utworów muzycznych.

²¹ „These five modes of participation transcend discipline, genre, cultural context and skill level [podkreślenie – Dyspersja]” – Brown 2004: 12.

3.2.3 Kształcenie: formalne, pozaformalne i nieformalne

Program nie obejmuje działań z zakresu kształcenia formalnego²².

Kształcenie formalne „Nauka w systemie szkolnym – na poziomie szkoły podstawowej, gimnazjum, zasadniczych szkół zawodowych, szkół średnich ogólnokształcących, zawodowych, szkół policealnych, jak również kształcenie na poziomie studiów wyższych i doktoranckich. Kształcenie prowadzone jest przez instytucje szkolne i edukacyjne, publiczne i niepubliczne, uprawnione do nauczania.”

Kształcenie pozaformalne „Zorganizowane działania edukacyjne, które nie odpowiadają definicji edukacji szkolnej. Kształcenie pozaformalne nie powoduje zmiany w poziomie wykształcenia. W odróżnieniu od kształcenia nieformalnego, kształcenie pozaformalne powinno odbywać się z udziałem wykładowcy, instruktora lub nauczyciela.”

Kształcenie nieformalne „Samodzielne uczenie się (...) w celu uzyskania wiedzy lub doskonalenia umiejętności, powinno odbywać się bez udziału nauczyciela. Odbywa się poza zorganizowanymi formami edukacji szkolnej i pozaszkolnej.”

Źródło: GUS: *Pojęcia stosowane w statystyce publicznej*²³

3.2.4 Oferta

Zastosowany podział na 1) podmioty, które tworzą ofertę oraz 2) mieszkańców, którzy są jej potencjalnymi odbiorcami, nie oznacza sprowadzenia tych drugich do roli biernych konsumentów²⁴. Ponadto terminu „oferta” nie należy odczytywać jako symptomu podporządkowania programu logice rynkowej. Zastosowanie tego terminu wynika z dążenia do uniknięcia nieporozumień w sytuacji, gdy „programem” nazywamy dokument programujący rozwój m.st. Warszawy.

3.3 Demarkacja²⁵

Praca nad programami, począwszy od etapu sporządzania diagnozy, wymaga doprecyzowania granic pomiędzy celami *Strategii #Warszawa2030*, których poszczególne programy mają dotyczyć. Z zestawienia odpowiedzi nadesłanych przez Biura i Dzielnice, do których Biuro Kultury skierowało prośbę o zgłoszenie dotychczasowych działań wpisujących się w zakres celu 4.1, wynika, że zakres tego celu był przez jego potencjalnych realizatorów rozumiany w różny sposób.

²² Porównaj: podrozdział # 2.3 Demarkacja.

²³ <https://stat.gov.pl/metainformacje/slownik-pojec/pojecia-stosowane-w-statystyce-publicznej/>

²⁴ Byłoby to sprzeczne z założeniem *Strategii #Warszawa 2030*, zgodnie z którym „mieszkańcy są siłą sprawczą stolicy” (*Strategia...*, s. 8) oraz z projektem polityki kulturalnej, zgodnie z którą „o podmiotach działających w kulturze myślimy w pierwszej kolejności jako o uczestniczkach i uczestnikach, a nie twórcach i odbiorcach” (*Warszawa wielu kultur. Polityka kulturalna*: 6),

²⁵ Przeprowadzona demarkacja nie polega na wyodrębnieniu polityki sektorowej, lecz na ujednoznacznieniu granic pomiędzy (ponadsektorowymi) celami *Strategii #Warszawa2030*.

Ćwiczenie przeprowadzone podczas spotkania grup roboczych pozwoliło ustalić czego dotyczą główne dylematy pojawiające się przy próbie przypisania przedsięwzięć do określonego celu *Strategii #Warszawa2030*.

Następnie podczas spotkań z przedstawicielami Biur Urzędu m.st. Warszawy odpowiedzialnych za cel 4.1 oraz biura odpowiedzialnego za koordynację polityki rozwoju ustalono najważniejsze rozróżnienia. Zgodnie z nimi, program realizujący cel 4.1:

- jest ukierunkowany na podnoszenie kompetencji poszczególnych mieszkańców, natomiast aktywność kulturalna służąca poprawie ich dobrostanu będzie wspierana w ramach programu realizującego cel 2.2
- obejmuje przedsięwzięcia z zakresu edukacji pozaformalnej i ewentualnie nieformalnej, natomiast zwiększanie dostępności i podnoszenie jakości edukacji formalnej mieści się w zakresie celu 2.3²⁶;
- może obejmować inwestycje w infrastrukturę ogólnomiejskich instytucji kultury, natomiast rozwój infrastruktury dzielnicowych instytucji kultury jest wspierany w ramach celu 2.2, a infrastruktury placówek edukacji szkolnej w ramach celu 2.3
- zasadniczo dotyczy kompetencji uniwersalnych (*transferable skills*), a nie kompetencji potrzebnych profesjonalistom do wykonywania poszczególnych zawodów (z wyjątkiem profesjonalnych kompetencji potrzebnych do realizacji tego programu²⁷)
- nie prowadzi bezpośrednio do wdrażania innowacji – wspieranie konkretnych procesów innowacyjnych należy do zakresu celu 4.2.

4 Jakich kompetencji będziemy potrzebowali?

4.1 Kompetencje potrzebne do rozwoju

Strategia #Warszawa 2030 „definiuje politykę rozwoju Warszawy do roku 2030” (Strategia #Warszawa 2030: 8). Projekt polityki kulturalnej m.st. Warszawy rozpoczyna się od konstatacji:

„Jesteśmy w momencie zwrotnym. Rozumiemy, że dotychczasowy porządek się wyczerpał, a nowy – jego kształt nie jest jeszcze znany – wyłania się z niespotykaną dotąd dynamiką. Przyszłość decyduje się teraz. Naszym zadaniem jest wziąć aktywny udział w jej tworzeniu. Potrzebujemy kultury jak nigdy dotąd. To dzięki niej możemy uruchomić wyobraźnię i wspólnie poszukiwać nowego kształtu rzeczywistości w odpowiedzi na liczne kryzysy dotyczące naszej planety, ustroju, sfery publicznej, komunikacji, poczucia wspólnotowości, tożsamości, relacji międzyludzkich.” (*Warszawa wielu kultur. Polityka kulturalna*: 2).

---

²⁶ Ewentualne uwzględnienie w programie edukacji formalnej ogranicza się do jej promowania,

²⁷ Na przykład kompetencji w zakresie rozwoju publiczności.

Priorytetem wskazanym w polityce kulturalnej jest m.in. „uznanie kultury za narzędzie edukacji, kształtujące kompetencje i postawy uczestnictwa” (*Polityka kulturalna*: 21).

Przypisanie kulturze kluczowej roli w rozwoju, rozumianym jako zmiana dotychczasowego porządku w odpowiedzi na nowe wyzwania, jest zgodne z założeniem, że:

„Inicjując tworzenie spirali rozwojowej od interwencji w polu kultury, uruchamia się społeczną wyobraźnię, czyli wspólnotę myślenia o dobrym mieście, o potrzebnych i możliwych zmianach, o nowatorskich działaniach do tego prowadzących.” (Bendyk, Hausner 2015: 8),

Kultura nie tworzy się sama. Dlatego spełnienie pokładanych w niej nadziei wymaga dysponowania przez warszawianki i warszawiaków kompetencjami polegającymi na **krytycznym myśleniu, ekspresji oraz umiejętności prowadzenia dialogu lub sporu**. Z drugiej strony, zgodnie z założeniem przyjętym w projekcie polityki kulturalnej, udział w praktykach kulturowych sprzyja rozwijaniu tych kompetencji (*Polityka kulturalna*: 2; porównaj także: Stokfiszewski 2018: 29-31).

4.2 Kompetencje obywatelskie

Rada Europy wyróżnia cztery obszary kompetencji obywatelskich, a w ramach każdego z nich – szereg konkretnych kompetencji.

Tabela 1: Kompetencje obywatelskie

Obszar	Kompetencje
Skuteczna i konstruktywna interakcja z innymi	pewność siebie; odpowiedzialność; samodzielność (własna inicjatywa); poszanowanie innych opinii i przekonań; współpraca; rozwiązywanie konfliktów; empatia; samoświadomość; komunikacja i słuchanie; świadomość emocjonalna; elastyczność lub zdolność do adaptacji; umiejętności międzykulturowe
Myślenie krytyczne	wieloperspektywiczność; umiejętności rozumowania i analizowania; interpretowanie danych; znajomość, znajdowanie i korzystanie ze źródeł; umiejętność korzystania z mediów; kreatywność; umiejętność osądu; rozumienie współczesnego świata; kwestionowanie
Działanie odpowiedzialne społecznie	Poszanowanie sprawiedliwości; solidarność; poszanowanie innych ludzi; poszanowanie praw człowieka; poczucie przynależności; zrównoważony rozwój; ochrona środowiska; ochrona dziedzictwa kulturowego; znajomość lub poszanowanie innych kultur; znajomość lub poszanowanie innych religii; niedyskryminacja
Działanie demokratyczne	Poszanowanie demokracji; znajomość instytucji politycznych; znajomość procesów politycznych (np. wyborów); znajomość międzynarodowych organizacji, traktatów i deklaracji; interakcja z władzami politycznymi; znajomość podstawowych pojęć politycznych i społecznych; poszanowanie zasad; partycypacja; znajomość lub uczestnictwo w społeczeństwie obywatelskim

Źródło: Komisja Europejska 2017: 48

Trzy rodzaje kompetencji obywatelskich wydają się obecnie szczególnie istotne. Po pierwsze, **kompetencje z obszaru skutecznej i konstruktywnej interakcji z innymi**, takie jak: poszanowanie innych opinii i przekonań, empatia oraz komunikacja²⁸. Rozwój tych kompetencji stwarza szansę na przynajmniej częściowe przezwycięzenie rozpadu wspólnoty politycznej, obserwowane obecnie w Polsce. Według raportu Centrum Badań nad Upředzeniami, zwolennicy przeciwnych opcji politycznych w Polsce w pewnym stopniu²⁹, dehumanizują³⁰ swoich oponentów, a zarazem sami czują się przez nich dehumanizowani.

Drugim rodzajem szczególnie potrzebnych kompetencji obywatelskich są te, które pozwalają na uzyskiwanie niezafałszowanego obrazu rzeczywistości, a także zajmowanie wobec niej krytycznego stanowiska – niezbędne obywatelom do dostosowywania się do sytuacji lub do jej odpowiedzialnego zmieniania (między innymi poprzez udział w sprawach publicznych).

Zasoby wiedzy o świecie są uszczuplane lub infekowane poprzez manipulację (służącą realizacji celów politycznych lub komercyjnych, w tym generowaniu odstępów treści publikowanych w mediach internetowych), której sprzyja brak zaufania części obywateli do osiągnięć nauki. Wśród mieszkańców wschodniej Europy odsetek osób, które ufają naukowcom w dużym stopniu jest taki sam jak tych, którzy mają do nich małe zaufanie: po 15%. Ponad trzy piąte (62%) ufa naukowcom w średnim stopniu (pozostali odmówili odpowiedzi lub nie byli w stanie jej udzielić)³¹. Za ledwie połowa mieszkańców tego regionu uważa szczepienia za bezpieczne³². Poziom wiedzy Polaków na temat zagrożeń klimatycznych jest oceniany przez badaczy na 2+ w szkolnej skali ocen. Ponad jedna czwarta Polek i Polaków (26%) należy do segmentu osób które sądzą, że stan Ziemi nie jest bardzo poważny, a ludzie nie mają na niego negatywnego wpływu, a dalszych 17% - do segmentu niezainteresowanego tym tematem (Kantar 2019: 28-29).

Trzeci rodzaj kompetencji obywatelskich, których potrzeba jest szczególnie aktualna, obejmuje **rozumienie zasad systemu demokratycznego** (w tym wymogu respektowania praw mniejszości). Opinie o funkcjonowaniu demokracji w Polsce są obecnie podzielone: 47% ocenia go pozytywnie a 45% negatywnie, przy czym w elektoratach różnych partii odsetek zadowolonych wynosi od 18% do 77%, a niezadowolonych od 14% do 79% (CBOS 2019: 7- 8).

---

²⁸ Kompetencje te są ważne m.in. z perspektywy celu Strategii #Warszawa 2030 1.1 *Dbamy o siebie nawzajem*.

²⁹ Zwolennicy partii rządzącej dehumanizowali zwolenników opozycji w podobnym stopniu, co Żydów, muzułmanów, uchodźców oraz osoby homoseksualne łącznie. Zwolennicy partii opozycyjnych dehumanizowali zwolenników partii rządzącej w większym stopniu, niż sami byli przez nich dehumanizowani, ale w mniejszym, niż pozostałe wymienione grupy.

³⁰ Dehumanizacja określonej grupy oznacza odmawianie jej cech ludzkich, co sprzyja dążeniu do jej izolowania oraz przejawianiu wobec niej agresji.

³¹ Wellcome Global Monitor: <https://wellcome.ac.uk/reports/wellcome-global-monitor/2018/chapter-3-trust-science-and-health-professionals>

³² <https://wellcome.ac.uk/reports/wellcome-global-monitor/2018/chapter-5-attitudes-vaccines>

4.3 Kompetencje w gospodarce

4.3.1 Zmienność zapotrzebowanie na kompetencje i jej uwarunkowania

Współczesna gospodarka wymaga nieustannego aktualizowania kompetencji przez osoby, które chcą rozpocząć lub utrzymać zatrudnienie. Centre for the New Economy and Society, działające przy Światowym Forum Ekonomicznym, odnotowuje, jako trend światowy, wzrost niestabilności kompetencji (tj. wysoką zmienność zakresu kompetencji koniecznego do wykonywania pracy, na którą jest zapotrzebowanie). Wskazuje także, że we wschodniej Europie, w ciągu najbliższego roku potrzebne jest uzupełnienie kompetencji ponad dwóch piątych (42%) pracowników (World Economic Forum 2018: 125, viii-ix).

Potrzeba aktualizowania i zdobywania nowych kompetencji wynika z szeregu zjawisk, do których należą (Institute for the Future 2020; WEF 2018: vii-ix; OECD 2019: 9):

- wydłużanie się życia i okresu pracy zawodowej
- rozwój sztucznej inteligencji, rosnąca skala jej wykorzystania i robotyzacja
- zwiększanie zasobu danych oraz mocy obliczeniowej maszyn
- rozwój szybkiego, mobilnego internetu
- rozwój multimediiów i technologii społecznościowych
- globalizacja: wzrost zależności gospodarczych w skali globalnej oraz zmienność lokalizacji wybieranych przez globalne korporacje (w tym uwzględnianie jako szczególnie ważnego czynnika kwalifikacji pracowników w danej lokalizacji)³³.

4.3.2 Prognozowane zapotrzebowanie na kompetencje

Analicyści prognozują, że w związku ze wzrostem roli sztucznej inteligencji w gospodarce, do roku 2030 liczba godzin spędzanych (przez ludzi)³⁴ na wykonywaniu zadań wymagających:

- kompetencji fizycznych i manualnych spadnie o 16%
- podstawowych kompetencji kognitywnych spadnie o 17%
- **zaawansowanych kompetencji poznawczych** wzrośnie o 7% - w największym stopniu kreatywności, złożonego przetwarzania informacji oraz ich interpretowania
- **kompetencji społecznych i emocjonalnych** wzrośnie o 22% - zwłaszcza przedsiębiorczości i podejmowania inicjatywy
- **kompetencji technologicznych** wzrośnie o 52% - zwłaszcza w zakresie IT oraz programowania oraz podstawowych kompetencji cyfrowych.

Poniższa tabela prezentuje zestawienie kompetencji o rosnącym znaczeniu oraz cenionych obecnie, wskazywanych przez różne ośrodki analityczne³⁵.

---

³³ Globalizacja uzasadnia uwzględnianie również wyników analiz nie dotyczących bezpośrednio Warszawy.

³⁴ W 14 krajach europejskich objętych analizą (nie objęła Polski).

³⁵ Omówienie prezentowane również w: Włoch, Śledziwska 2019

Tabela 2: Kompetencje, na które zapotrzebowanie w światowej gospodarce wzrośnie oraz szczególnie cenione przez pracodawców w Polsce

Typ kompetencji	McKinsey Global Institutut: <i>Skills Shift...</i> , s. 8-9 ³⁶	Institute for the Future: <i>Future Work Skills 2020 Report</i>	World Economic Forum 2018: <i>The Future of Jobs Report 2018</i> , s. 125, s. 48	PARP i Uniwersytet Jagielloński: <i>Aktywność zawodowa i edukacyjna...</i> , s. 22 ³⁷
Kognitywne	<ul style="list-style-type: none"> • kreatywność • przetwarzanie i interpretowanie złożonych informacji • kompetencje z zakresu badań i rozwoju • zaawansowane umiejętności analizy danych i matematyczne 	<ul style="list-style-type: none"> • odkrywanie sensu i nadawanie znaczenia³⁸ • niekonwencjonalne i adaptacyjne myślenie • myślenie obliczeniowe • transdyscyplinarność³⁹ 	<ul style="list-style-type: none"> • tworzenie idei • rozumowanie i tworzenie pojęć • kreatywność, oryginalność i inicjatywa • krytyczne myślenie i analizowanie • rozwiązywanie złożonych problemów • myślenie analityczne i innowacyjność 	<ul style="list-style-type: none"> • analiza informacji i wyciąganie wniosków • pomysłowość, kreatywność
Związane z przedsiębiorczością i zarządzaniem	<ul style="list-style-type: none"> • przedsiębiorczość i inicjatywa 	<ul style="list-style-type: none"> • myślenie projektowe 	<ul style="list-style-type: none"> • analiza i ewaluacja systemów 	<ul style="list-style-type: none"> • odpowiedzialność • zarządzanie czasem i terminowość • samodzielna organizacja pracy • umiejętność radzenia sobie w sytuacjach stresujących

³⁶ Uwzględniono wyłącznie kompetencje, których czas wykorzystywania zgodnie z prognozami wzrośnie o co najmniej 15%.

³⁷ Kompetencje najbardziej cenione przez pracodawców

³⁸ Jako kompetencja, której posiadanie wciąż odróżnia ludzi od maszyn.

³⁹ Znajomość i rozumienie pojęć z różnych dyscyplin.

Typ kompetencji	McKinsey Global Institut: <i>Skills Shift...</i> , s. 8-9 ⁴⁰	Institute for the Future: <i>Future Work Skills 2020 Report</i>	World Economic Forum 2018: <i>The Future of Jobs Report 2018</i> , s. 125, s. 48	PARP i Uniwersytet Jagielloński: <i>Aktywność zawodowa i edukacyjna...</i> , s. 22 ⁴¹
Społeczne i emocjonalne	<ul style="list-style-type: none"> • przywództwo i zarządzanie innymi • zaawansowane umiejętności komunikacyjne i negocjacyjne • umiejętności interpersonalne i empatia 	<ul style="list-style-type: none"> • inteligencja społeczna • kompetencje międzykulturowe • wirtualna współpraca 	<ul style="list-style-type: none"> • przywództwo i wywieranie wpływu • inteligencja emocjonalna 	<ul style="list-style-type: none"> • komunikatywność i jasne przekazywanie myśli • biegłe posługiwanie się językiem polskim • łatwe nawiązywanie kontaktów z ludźmi • praca w grupie
Technologiczne	<ul style="list-style-type: none"> • zaawansowane kompetencje w zakresie IT i programowania • podstawowe umiejętności cyfrowe • projektowanie technologii, inżynieria i konserwacja 	<ul style="list-style-type: none"> • umiejętności korzystania z nowych mediów 	<ul style="list-style-type: none"> • projektowanie technologii i programowanie 	
Umiejętność uczenia się i selekcji informacji	<ul style="list-style-type: none"> • adaptacyjność i ciągłe uczenie się 	<ul style="list-style-type: none"> • zarządzanie obciążeniem kognitywnym⁴² 	<ul style="list-style-type: none"> • aktywne uczenie się i jego planowanie 	<ul style="list-style-type: none"> • uczenie się nowych rzeczy

⁴⁰ Uwzględniono wyłącznie kompetencje, których czas wykorzystywania zgodnie z prognozami wzrośnie o co najmniej 15%.

⁴¹ Kompetencje najbardziej cenione przez pracodawców

⁴² Zdolność do rozróżniania i filtrowania informacji pod kątem ważności.

4.3.3 Ryzyko wzrostu nierówności i polaryzacji rynku pracy

Bank Światowy, rekomendując Polsce inwestowanie w „zasoby ludzkie”, przestrzega, że **osobom nieposiadającym kompetencji zgodnych z zapotrzebowaniem pozostanie wykonywanie niskopłatnych prac fizycznych**⁴³. Może to prowadzić do polaryzacji rynku pracy i wzrostu nierówności (World Bank Group 2017: 148). Ryzyko to wskazują również analitycy McKinsey (Bughin i in. 2018: 2)⁴⁴.

Autorzy przywołanego raportu Banku Światowego wskazują na występowanie tego trendu już w latach 1995-2012. W Polsce wśród pracowników wzrósł wówczas udział osób wykonujących zawody wymagające wysokich kompetencji⁴⁵ oraz – w mniejszym stopniu – średnich kompetencji, natomiast spadł udział osób wykonujących zawody, w których wystarczą niskie kompetencje (World Bank Group 2017: 148).

Analitycy OECD oceniają, że blisko jedna trzecia (31%) pracowników w Polsce jest narażonych na „wysokie ryzyko automatyzacji zajmowanych przez nich miejsc pracy”, a co piąty (20%) „stoi w obliczu istotnych zmian zadań zawodowych z powodu automatyzacji”, przy czym „wartości te przewyższają średnią OECD” (OECD 2019: 7).

4.3.4 Wyzwania dotyczące rozwijania i wykorzystywania umiejętności w Polsce

Polska na tle pozostałych krajów OECD wypada bardzo słabo (należy do dolnych 20% porównywanych krajów) pod względem sześciu wymiarów dotyczących rozwijania oraz wykorzystywania umiejętności (OECD 2019: 11-12, 14). Lista tych wymiarów obejmuje:

- zakres umiejętności posiadanych przez dorosłych⁴⁶
- kulturę edukacji dorosłych⁴⁷ - w szczególności, w Polsce aż 61% osób w wieku 25-64 lata nie uczestniczy i nie chce uczestniczyć w kształceniu ani szkoleniu, podczas gdy średnia dla krajów OECD wynosi 43%⁴⁸

---

⁴³ Należy dodać, że automatyzacja produkcji będzie czynnikiem obniżającym płace (w wyniku konkurencji pomiędzy ludźmi a maszynami przy wykonywaniu prostych czynności).

⁴⁴ Odwołując się do wspomnianej wcześniej potrzeby tworzenia nowego porządku (porównaj: rozdział # 3.1 *Kompetencje potrzebne do rozwoju*) warto zasygnalizować potrzebę poszukiwania również takich rozwiązań, które nie sprowadzałyby się do rozszerzania kategorii pracowników, od których wymagana jest kreatywność oraz inne kompetencje, dotychczas oczekiwane od klasy średniej.

⁴⁵ Tj. kompetencji kognitywnych potrzebnych do wykonywania nierutynowych zadań oraz interpersonalne.

⁴⁶ Mierzony odsetkiem dorosłych z wszechstronnymi umiejętnościami (badanie PIAAC). Polska pozostaje nieco w tyle pod względem odsetka osób, które są biegłe w wielu dziedzinach (20% w porównaniu do średnio 25% w krajach OECD). Przede wszystkim jednak pod względem umiejętności cyfrowych: w przybliżeniu co druga osoba w Polsce ma co najwyżej ograniczone doświadczenie w posługiwaniu się komputerem lub nie wierzy w swoją zdolność korzystania z komputera, w porównaniu do średnio 25% w krajach OECD.

⁴⁷ Mierzony wskaźnikami dotyczącymi uczestnictwa dorosłych w edukacji, chęci uczestnictwa oraz barier, które to uczestnictwo ograniczają (badanie PIAAC).

- inkluzywność sposobów rozwijania umiejętności⁴⁹
- inkluzywność rynku pracy⁵⁰
- intensywność wykorzystywania umiejętności w pracy⁵¹
- stymulowanie wykorzystywania umiejętności poprzez innowacje⁵².

Natomiast bardzo dobrze (lokując się w górnych 20% porównywanych krajów) Polska wypadła jedynie pod względem poprawy umiejętności młodzieży oraz poprawy pod względem zakresu wykorzystywania umiejętności w pracy⁵³ (pod tymi względami lokuje się w górnych 20% porównywanych krajów).

W badaniu PIAAC, przeprowadzonym w 2013 roku, dorośli Polacy wypadli nieco poniżej średniej dla dorosłych ze wszystkich krajów OECD zarówno pod względem rozumienia tekstu, jak i rozumowania matematycznego. Niepokojący jest stosunkowo wysoki udział, wśród dorosłych Polaków, osób które są na najniższym poziomie pod względem umiejętności czytania i pisania jak oraz liczenia (14,9% pod oboma względami; 3,9% wyłącznie pod względem czytania i pisania; 8,6% wyłącznie pod względem liczenia – każdy z tych wyników jest nieznacznie niższy niż przeciętny dla krajów OECD). Znacznie wyższy, niż przeciętnie w krajach OECD, okazał się odsetek dorosłych nieposiadających umiejętności wykorzystywania technologii informacyjno-komunikacyjnych (26% w porównaniu do 16%,3)⁵⁴.

Natomiast w bardziej aktualnym badaniu PISA, z 2019 roku polscy uczniowie (piętnastolatki) zarówno pod względem rozumienia czytanego tekstu, jak i rozumowania matematycznego i rozumowania w naukach przyrodniczych uzyskali wyniki lepsze od średnich dla ogółu uczniów z krajów OECD (Sitek 2019).

---

⁴⁸ https://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2017/c6-1b-willingness-to-participate-in-formal-and-or-non-formal-education-and-barriers-to-participation-2012-or-2015_eag-2017-table171-en

⁴⁹ Mierzona siłą zależności pomiędzy poziomem edukacji rodziców a poziomem kompetencji ich dorosłych dzieci w zakresie rozumienia i tworzenia informacji (badanie PIAAC).

⁵⁰ Mierzona luką w zatrudnieniu ze względu na płeć oraz wielkością różnicy pomiędzy osobami posiadającymi niskie wykształcenie a osobami posiadającymi wysokie wykształcenie pod względem stopy zatrudnienia.

⁵¹ Mierzona wskaźnikami dotyczącymi korzystania w pracy z umiejętności czytania ze zrozumieniem, umiejętności matematycznych oraz umiejętności z obszaru technologii informacyjno-komunikacyjnych (badanie PIAAC).

⁵² Mierzone wskaźnikami dotyczącymi udziału naukowców wśród ogółu zatrudnionych, patentów, międzynarodowego współautorstwa oraz międzynarodowej współwynałczości.

⁵³ Pomiedzy rokiem 2012 a 2015.

⁵⁴ <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/1f029d8f-en/1/3/1/index.html?itemId=/content/publication/1f029d8f-en&csp=9ca26e268264865d390e376cd0e17bb9&itemGO=oecd&itemContentType=book> – tabele A2.5 i A2.11.

Tabela 3: Umiejętności piętnastoletnich uczniów: porównanie Polski z OECD (liczba punktów)

Umiejętności	Polska	OECD
rozumienie czytanego tekstu	512	487
rozumowanie matematyczne	516	489
rozumowanie w naukach przyrodniczych	511	489

Źródło: Badanie PISA 2018

Istotny jest również niski odsetek polskich uczniów, którzy uzyskali najniższe wyniki w rozumieniu czytanego tekstu. Stanowi to przesłankę wskazującą, że w Polsce generalnie:

„(...) dzieci ze środowisk o niskim kapitale kulturowym w szkole znajdowały wsparcie w podnoszeniu poziomu swoich umiejętności” (Sitek 2019: 11).

Wśród 41 krajów porównywanych pod względem wyników badania PISA⁵⁵ uzyskanych w miastach liczących powyżej miliona mieszkańców, **Polska – dzięki wynikom uczniów z Warszawy – zajmuje pierwsze miejsce pod względem czytania ze zrozumieniem oraz czwarte pod względem umiejętności w zakresie matematyki oraz w zakresie nauk przyrodniczych** (Jakubowski 2019). Zgodnie z konkluzją autora przywołanej analizy:

„(...) polskie miasta, w tym Warszawa, mają wśród mieszkańców liczne grono młodych ludzi o najwyższym potencjale, którzy mogą stawić czoła wyzwaniom nowoczesnej gospodarki i wyznaczać jej przyszłość.” (Jakubowski 2019: 4)

4.3.5 Poziom zaspokojenia zapotrzebowania na kwalifikacje w Warszawie

Warszawa wyróżnia się spośród Polskich miast zarówno dużym zapotrzebowaniem na pracowników, jak i wysokim poziomem przedsiębiorczości, w tym w branżach kreatywnych (porównaj: Tabela 4).

Liczba osób pracujących w przeliczeniu na 1000 mieszkańców jest w stolicy przeszło dwukrotnie wyższa, niż w całym kraju, a także wyższa, niż w każdym spośród pozostałych polskich miast liczących ponad pół miliona mieszkańców.

Stolica zajmuje także pierwsze miejsce pod względem liczby osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą i liczby nowo rejestrowanych podmiotów gospodarki narodowej (w odniesieniu do liczby mieszkańców) oraz (choć pod tym względem różnica jest niewielka) odsetka, jaki stanowią wśród nich podmioty zaliczane do sektora kreatywnego.

Analiza porównawcza sektora kreatywnego w największych polskich miastach prowadzi do wniosku, że:

„Warszawa jest dominującym ośrodkiem przemysłów kreatywnych w porównaniu do pozostałych ośrodków metropolitalnych w Polsce.” (Kasprzak 2018: 69).

⁵⁵ Na podstawie łącznych wyników ostatnich czterech edycji badania PISA, przeprowadzonych w latach: 2009, 2012, 2015, 2018.

W Warszawie podmioty sektora kreatywnego stanowią około 8% ogółu podmiotów gospodarki narodowej. Z kolei około jedna czwarta podmiotów należących do warszawskiego sektora kreatywnego działa w podsektorze sztuki i rzemiosł (porównaj: Kasprzak 2018: 6, 13). Przedstawione dane wskazują, że w Warszawie występują duże potrzeby w zakresie rozwijania kompetencji kognitywnych (w tym kreatywności) oraz kompetencji związanych z przedsiębiorczością i zarządzaniem.

Tabela 4: Opinie przedstawicieli firm dotyczące kwalifikacji pracowników jako uwarunkowania rozpoczęcia i prowadzenia działalności gospodarczej w Warszawie

Wskaźnik	Polska	Warszawa	Kraków	Łódź	Wrocław	Poznań
pracujący na 1000 ludności ⁵⁶ (liczba)	251	536	461	369	438	459
osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności / na 1000 osób w wieku produkcyjnym (liczba)	81 / 134	136 / 235	114 / 191	94 / 164	118 / 199	128 / 217
jednostki nowo zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności (liczba)	102	211	157	112	175	170
udział nowo zarejestrowanych podmiotów sektora kreatywnego w liczbie nowo zarejestrowanych podmiotów ogółem (%)	7	11	9	8	9	10

Źródło: BDL GUS⁵⁷

⁵⁶ Bez pracujących w jednostkach budżetowych działających w zakresie obrony narodowej i bezpieczeństwa publicznego, osób pracujących w gospodarstwach indywidualnych w rolnictwie, duchownych oraz pracujących w organizacjach, fundacjach i związkach; bez podmiotów gospodarczych o liczbie pracujących do 9 osób, wg faktycznego miejsca pracy i rodzaju działalności.

Spośród przedstawicieli⁵⁸ działających w Warszawie firm, około dwie trzecie ocenia dostęp do pracowników o odpowiednich kwalifikacjach jako dobry lub bardzo dobry (PBS 2018: 17, 22). Ocena ta jest stosunkowo pozytywna. Nie zaskakuje zatem fakt, że odsetek przedsiębiorców i menedżerów którzy uważają, że poprawa warunków rozpoczynania lub rozwijania działalności gospodarczej w Warszawie powinna polegać na zwiększeniu dostępu do pracowników o odpowiednich kwalifikacjach, nie przekracza 11% (PBS 2018: 19, 24).

Gorzej oceniana jest przez pracodawców dostępność pracowników cechujących się kreatywnością: pod tym względem usatysfakcjonowanych jest około dwie piąte działających w Warszawie firm, przy czym tylko 3% ocenia sytuację jako „bardzo dobrą” (PBS 2018: 17, 22). Porównaj: Tabela 5.

Wśród Polaków pracujących w Warszawie odsetek osób, które mają poczucie, że wykonują zadania poniżej swoich kwalifikacji, jest niewielki – wynosi zaledwie 7%. Natomiast **spośród pracujących w Warszawie cudzoziemców poniżej kwalifikacji pracuje aż jedna trzecia** (33%), a w grupie zawężonej do Ukraińców – prawie połowa (47%). Porównaj: # Tabela 5.

Odsetek pracowników przyznających, że wykonują zadania powyżej kwalifikacji, w żadnej z grup wyodrębnionych ze względu na kraj pochodzenia nie przekracza 5% (Biuro Badań Społecznych Obserwator 2019: 33-34).

---

⁵⁷ <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start> Rynek pracy > Pracujący według innego podziału niż PKD > Pracujący na 1000 ludności oraz Podmioty Gospodarki Narodowej... > Podmioty Gospodarki Narodowej – wskaźniki > Podmioty – wskaźniki.

⁵⁸ Tj. właścicieli lub osób uprawnionych do podejmowania decyzji dotyczących rozwoju tych przedsiębiorstw.

Tabela 5: Opinie przedstawicieli firm dotyczące kwalifikacji pracowników jako uwarunkowania rozpoczęcia i prowadzenia działalności gospodarczej w Warszawie

Opinia ⁵⁹	Firmy ogółem, powstałe w 2015 roku lub później [N=212]	Firmy z branż kreatywnych, powstałe w 2015 roku lub później [N=169]
warunki <u>rozpoczynania</u> działalności pod względem dostępu do pracowników o odpowiednich kwalifikacjach są dobre lub bardzo dobre (s. 17)	69%	71%
żeby poprawić warunki <u>rozpoczynania</u> działalności gospodarczej należy poprawić dostęp do pracowników o odpowiednich kwalifikacjach (s. 19)	7%	6%
Opinia	Firmy ogółem [N=800]	Firmy z branż kreatywnych [N=840]
warunki <u>rozwijania</u> działalności pod względem dostępu do pracowników o odpowiednich kwalifikacjach są dobre lub bardzo dobre (s. 22)	63%	64%
łatwo znaleźć pracowników cechujących się kreatywnością (s. 52)	38%	44%
żeby poprawić warunki <u>rozwijania</u> działalności gospodarczej należy poprawić dostęp do pracowników o odpowiednich kwalifikacjach (s. 24)	11%	7%

Źródło: PBS 2019

Tabela 6: Odsetek osób pracujących w Warszawie poniżej kwalifikacji

Osoby pracujące w Warszawie	Odsetek pracowników wykonujących pracę poniżej kwalifikacji
Polacy	7%
cudzoziemcy ogółem	33%
cudzoziemcy z Unii Europejskiej	8%
Ukraińcy	47%
pozostali cudzoziemcy	31%

Źródło: Biuro Badań Społecznych Obserwator 2019

⁵⁹ Opinia w tabeli odzwierciedla treść pytania, ale nie jest bezpośrednim cytatem z kwestionariusza wykorzystanego do przeprowadzenia badania.

5 Oddziaływanie

5.1 Praktyki kulturalne a osiągnięcia edukacyjne

Udział w kształceniu⁶⁰ z założenia jest ukierunkowany na podniesienie kompetencji w danej dziedzinie. Taki efekt nie zawsze jest osiągnięty, ale założenie, że wystąpi, jest oczywiste (bez niego działania w zakresie kształcenia nie miałyby sensu). Mniej oczywisty jest natomiast wpływ zajęć artystycznych i edukacji kulturalnej wykraczający poza zdobywanie określonych kompetencji w dziedzinie sztuki. Dlatego pożyteczne jest empiryczne sprawdzenie, czy taki wpływ faktycznie występuje.

Raporty z badań przeprowadzonych w ostatniej dekadzie w Wielkiej Brytanii potwierdzają związek pomiędzy aktywnością kulturalną uczniów a ich osiągnięciami edukacyjnymi, a także aktywnością obywatelską.

Publikacje oparte na przeglądzie badań, które dotyczą tego zagadnienia (Arts Council England 2014: 35-37; Cultural Learning Alliance 2011; CASE 2010: 27), dowodzą że:

- udział w ustrukturyzowanych aktywnościach kulturalnych (*structured arts activities*) podnosi zdolności poznawcze (ich uczestnicy uzyskują w testach wyniki wyższe o 16%-19%)
- udział w ustrukturyzowanych aktywnościach kulturalnych podnosi umiejętności uniwersalne (wyniki testów wyższe o 10-17%)
- edukacja poprzez uczestnictwo w kulturze (*learning through arts and culture*) może poprawiać wyniki w matematyce i języku angielskim (dotyczy to szczególnie dzieci z rodzin o niskich dochodach)
- udział w zajęciach teatralnych, bibliotecznych i muzycznych sprzyja nauce języka
- dzieci, które we wczesnych latach uczestniczyły w aktywnościach kulturalnych w domach, w wieku dziewięciu lat wyprzedzają rówieśników w czytaniu i matematyce
- edukacja poprzez uczestnictwo w kulturze rozwija umiejętności i zachowania, dzięki którym dzieci lepiej radzą sobie w szkole
- spośród uczniów z rodzin o niskim dochodzie ci, którzy uczestniczyli w zajęciach artystycznych w szkole:
  - mają trzykrotnie wyższe szanse uzyskania świadectwa ukończenia szkoły
  - dwukrotnie częściej angażują się w wolontariat
  - gdy dorosną, mają o 20% wyższe prawdopodobieństwo udziału w wyborach.

---

⁶⁰ Formalnym lub pozaformalnym.

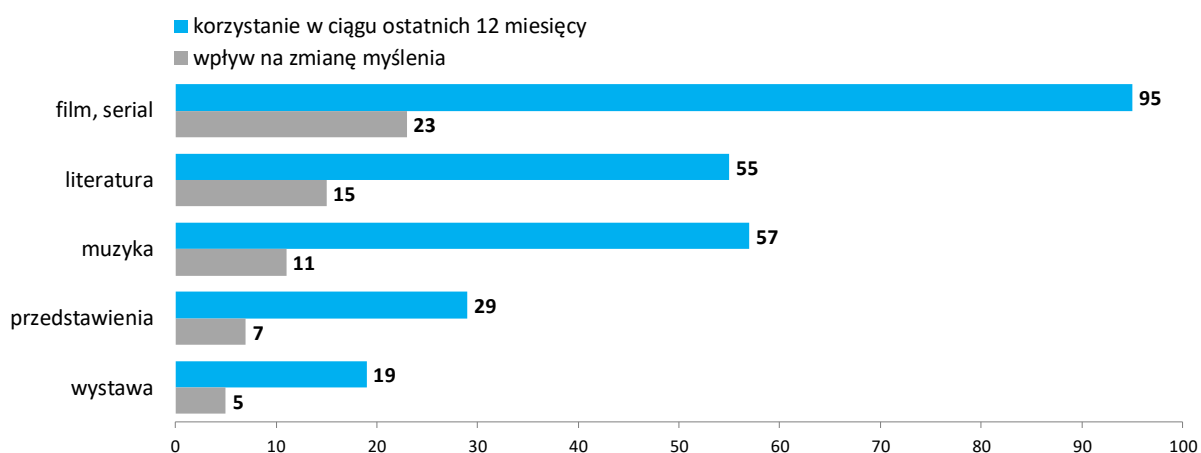
Zarazem niektórzy badacze wskazują, że wprawdzie **istnieją silne dowody, że konkretne formy edukacji artystycznej rozwijają konkretne umiejętności lub zdolności⁶¹, ale jest zbyt mało badań, żeby formułować kategorię, generalne wnioski dotyczące efektów, jakie edukacja artystyczna przynosi w innych dziedzinach:**

„(...) twierdzenia dotyczące przekładania się aktywności artystycznej na pozaartystyczne efekty często wykraczają poza zebrane dowody. To nie znaczy, że twierdzenia te są fałszywe, lecz raczej, że nie wykazano jeszcze ich prawdziwości.”
(Winner i in. 2013: 41)

5.2 Wpływ praktyk kulturalnych na sposób myślenia

Z badania dotyczącego uczestniczenia warszawianek i warszawiaków w kulturze wynika, że praktyki kulturalne wpływają na sposób myślenia znaczącej części osób, które w nich uczestniczą. Od blisko jednej piątej (w przypadku muzyki) do ponad jednej czwartej (w przypadku literatury) spośród osób, które należały do publiczności poszczególnych dziedzin kultury artystycznej, pod wpływem kontaktu z twórczością w danej dziedzinie⁶² zaczęło myśleć o czymś inaczej, niż wcześniej.

Wykres 1 Udział w poszczególnych dziedzinach sztuki oraz ich wpływ na zmianę myślenia

Źródło: *Badanie uczestnictwa warszawiaków i warszawianek w kulturze (2017)*

Zmiana sposobu myślenia pod wpływem kontaktu ze sztuką często współwystępowała z:

- wpływem na emocje
- uwzględnianiem opinii recenzentów lub udziałem w spotkaniach lub wykładach dotyczących sztuki
- udziałem w wydarzeniach kulturalnych, zwłaszcza jeżeli uczestnicy brali w nich udział w towarzystwie

⁶¹ Uznają za udowodnione przede wszystkim to, że edukacja muzyczna podnosi iloraz inteligencji i wyniki na studiach oraz poprawia rozumienie słów (*phonological awareness and word decoding skills*), a edukacja teatralna rozwija umiejętności językowe, empatię, myślenie perspektywiczne i panowanie nad emocjami.

⁶² Tj. obejrzenia filmu, lektury, słuchania muzyki, obejrzenia przedstawienia lub wystawy.

- rozmawianiem o filmach, książkach, muzyce, przedstawieniach lub wystawach
- przekazywaniem instytucjom kultury uwag lub sugestii
- kulturalną wszystkożernością, tj. uczestniczeniem w wielu różnorodnych praktykach kulturalnych (Płachecki, Szlendak 2019: 31).

5.3 Wpływ aktywności sportowej na kompetencje i udział w edukacji

Z badań dotyczących wpływu uprawiania sportu na umiejętności oraz na udział w edukacji pozasportowej⁶³ wynika przede wszystkim, że aktywność sportowa:

- poprawia samoocenę (od której zależy gotowość do podejmowania wyzwań)
- podnosi umiejętności kognitywne
- podnosi umiejętności społeczne.

Aktywność fizyczna, wpływając pozytywnie na pracę mózgu, sprzyja skupianiu uwagi, poprawia przetwarzanie informacji i zapamiętywanie.

Występowanie pozytywnych efektów zależy od szeregu czynników, takich jak wiarygodność lidera prowadzącego program, włączanie uczestników w podejmowanie decyzji, koncentracja na relacjach społecznych związanych z udziałem w zajęciach oraz na procesie nauki (przez co można rozumieć planowanie i realizowanie tego procesu oraz ocenianie jego efektów) (Taylor i in. 2015: 53-66).

6 Uczestniczenie w kształceniu i aktywność kulturalna

6.1 Kształcenie

6.1.1 Ogół dorosłych

Udział dorosłych Polaków w kształceniu przez całe życie jest znacznie niższy niż przeciętnie w Unii Europejskiej – w 2016 roku w kształceniu (formalnym lub pozaformalnym⁶⁴) brało udział 25% dorosłych Polaków, podczas gdy średnia unijna wynosiła 45% (OECD 2019: 13⁶⁵). W 2016 roku spośród osób w wieku 18-69 lat, mieszkających w Polsce, w **kształceniu pozaformalnym** uczestniczyło 21%. Udział takich osób wśród kobiet i wśród mężczyzn był bardzo zbliżony (różnica o mniej niż jeden punkty procentowy), natomiast wśród mieszkańców miast zdecydowanie wyższy, niż wśród mieszkańców wsi (odpowiednio: 25% i 15%). **Nieformalnie** kształciło się 31% - również pod tym względem różnica pomiędzy kobietami (31%) a mężczyznami (30%) była niewielka, natomiast pomiędzy mieszkańcami miast (34%) i wsi (26%) znaczna (US w Gdańsku 2018: 14).

⁶³ Treningi sportowe są jedną z form edukacji pozaformalnej.

⁶⁴ Wskaźnik uczenia się przez całe życie, stosowany przez Eurostat, obejmuje obie te formy kształcenia łącznie: https://ec.europa.eu/eurostat/cache/metadata/en/trng_aes_12m0_esms.htm.

⁶⁵ Porównaj również: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=trng_aes_100&lang=en

Lepsze przybliżenie poziomu uczestnictwa warszawianek i warszawiaków w kształceniu przez całe życie daje wykorzystanie wskaźnika zdefiniowanego jako **odsetek osób w wieku 25-64 lata, które uczestniczyły w kształceniu lub szkoleniu** (co najmniej raz) w ciągu 4 tygodni. Wartość tego wskaźnika (w odróżnieniu od wartości wskaźnika udziału w *kształceniu przez całe życie*, przywołanego wcześniej) jest dostępna dla regionu warszawskiego stołecznego⁶⁶. W Unii Europejskiej takie osoby stanowią 11%, a w Polsce 6%. Natomiast **w regionie warszawskim stołecznym wartość wskaźnika wynosi 14%**⁶⁷, a w samej Warszawie około 18%⁶⁸. Region warszawski stołeczny pod tym względem wyróżnia się pozytywnie na tle całej Polski, a także wyprzedza stołeczne regiony państw Grupy Wyszehradzkiej i Niemiec.

Tabela 7 Odsetek osób w wieku 25-64 lata, które uczestniczyły w kształceniu lub szkoleniu (co najmniej raz) w ciągu 4 tygodni – dane za rok 2018

Mieszkańcy:	Odsetek
Unia Europejska	11%
Polska	6%
województwo mazowieckie	9%
region warszawski stołeczny	14%
Warszawa	18%
Region Berlin (Niemcy)	10%
region Budapeszt (Węgry)	9%
region Praga (Czechy)	12%

Źródło: Eurostat⁶⁹

6.1.2 Pracownicy

Udział w kształceniu pozaformalnym jest znacznie wyższy wśród pracowników, niż wśród pozostałych osób mieszkających w Polsce (US w Gdańsku 2018: 32). W 2018 roku w edukacji pozaformalnej związanej z rozwojem zawodowym i pozazawodowym brało udział poza miejscem pracy dwie trzecie pracowników (67%). Zbliżony odsetek pracowników brał udział – w miejscu pracy lub poza nim – w edukacji pozaformalnej związanej z rozwojem zawodowym (68%) (PARP 2019: 65).

⁶⁶ Region ten obejmuje Warszawę i gminy ościenne.

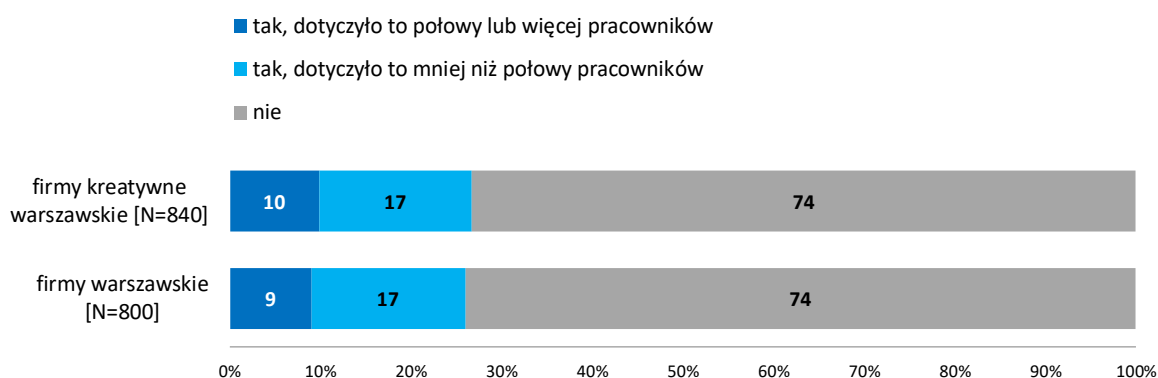
⁶⁷ http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=trng_lfse_04&lang=en

⁶⁸ Źródło: BDL GUS > Rynek pracy . Aktywność ekonomiczna ludności dla miast wojewódzkich... > Osoby dorosłe uczestniczące w kształceniu lub szkoleniu w wieku 25-64 lata. Jak podaje GUS „Z uwagi na reprezentacyjny charakter badania oraz duży stopień dezagregacji oszacowania obarczone są błędem (...)”. Margines błędu oszacowania wynosi w tym przypadku 5%.

⁶⁹ http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=trng_lfse_04&lang=en

Wkład warszawskich pracodawców w podnoszenie kwalifikacji pracowników wydaje się w tym kontekście – a także w kontekście wyzwań związanych ze zmianami zapotrzebowania na kompetencje⁷⁰ – zaskakująco niewielki. Właściciele i menedżerowie około trzech czwartych (74%) warszawskich firm przyznali, że w 2017 roku ich pracownicy nie podnosili kwalifikacji, a tylko w przybliżeniu co dziesiątej – że kwalifikacje podnosiła co najmniej połowa pracowników. Najczęściej kwalifikacje podnosili pracownicy podmiotów ze sfery budżetowej – miało to miejsce w około jednej trzeciej (36%) takich podmiotów (PBS 2019: 51).

Wykres 2 Podnoszenie kwalifikacji zawodowych przez pracowników firm działających w Warszawie

Źródło: PBS 2019

6.1.3 Młodzież

Przydatnym źródłem informacji dotyczących uczestniczenia w edukacji pozaformalnej przez mieszkającą w Warszawie młodzież są zestawienia dotyczące funkcjonowania działających w Warszawie placówek edukacji pozaszkolnej: ognisk pracy pozaszkolnej, młodzieżowych domów kultury, ogrodów jordanowskich, międzyszkolnych ośrodków sportowych oraz innych placówek. Na zajęciach w tych placówkach aktualnie jest przyjętych 19 916 osób.

W ramach programu PEgaz – Pozaszkolna Edukacja w Warszawie, prowadzonym przez Biuro Edukacji Urzędu m.st. Warszawy, przyznano wsparcie na realizację 15 projektów realizowanych przez placówki wychowania pozaszkolnego. Prawie wszystkie są realizowane we współpracy z partnerami – najczęściej ze szkołami, organizacjami pozarządowymi oraz instytucjami kultury, a także z uczelniami i podmiotami komercyjnymi⁷¹.

Również szkoły prowadzą działalność, która wykracza poza edukację formalną i jest wspierana przez Urząd m.st. Warszawy w ramach *Warszawskich Inicjatyw Edukacyjnych*⁷², *Warszawskiego Programu Edukacji Kulturalnej* oraz innych programów⁷³.

⁷⁰ Opisanych w rozdziale # 3.3.

⁷¹ W projektach zaplanowano udział 1758 aktywnych uczestników oraz 34 189 odbiorców – źródło: dane Biura Edukacji Urzędu m.st. Warszawy.

⁷² Obecnie 125 projektów, w których zaplanowano udział 11 317 aktywnych uczestników oraz 62 791 odbiorców

6.1.4 Uczestnicy zajęć UTW i Uniwersytetu Otwartego

W zajęciach Uniwersytetów Trzeciego Wieku, prowadzonych przez organizacje pozarządowe lub uczelnie współpracujące w tym zakresie z m.st. Warszawą, w roku akademickim 2018/2019 uczestniczyło 4,4 tysiąca słuchaczy. Prawie wszystkie osoby uczęszczające na takie zajęcia mają co najmniej wykształcenie średnie (98%) i utrzymują się z emerytury lub renty (99%), dziewięć na dziesięć to kobiety (89%) a ponad osiem na dziesięć – osoby pomiędzy 60. a 79. rokiem życia (83%). Najczęściej wskazywanym powodem udziału w zajęciach jest „chęć zdobywania, poszerzania wiedzy i dbania o sprawność intelektualną” (87%) – jakkolwiek duże znaczenie dla słuchaczek i słuchaczy mają także kontakty z innymi osobami (72%) (BPiPS i BMM 2019).

Spośród działających w Warszawie Uniwersytetów Trzeciego Wieku największą liczbę słuchaczek i słuchaczy mają UTW prowadzone przez: Politechnikę Warszawską (blisko 1300), Towarzystwo Uniwersytetu Trzeciego Wieku w Ursusie (około 500), UTW przy SGGW (około 470 oraz UTW im. Haliny Szwarz działający przy Centrum Medycznym Kształcenia Podyplomowego (około 470)⁷⁴.

Spośród działających w Warszawie instytucji prowadzących edukację pozaformalną na jeszcze większą skalę działa Uniwersytet Otwarty, prowadzony przez Uniwersytet Warszawski. W 2018 roku w zajęciach uczestniczyło ponad 8,9 tys. osób (w różny wieku, powyżej 16 roku życia)⁷⁵.

6.2 Aktywność kulturalna⁷⁶

6.2.1 Uczestniczenie w wydarzeniach i poza wydarzeniami

Ponad dziewięć na dziesięć osób mieszkających w Warszawie co najmniej raz w roku ogląda filmy. Przeszło połowa słucha muzyki lub poznaje literaturę. W przybliżeniu trzy osoby na dziesięć oglądają przedstawienia, a co piąta wystawy. W zależności od dziedziny, od 3% do 8% warszawianek i warszawiaków uczestniczyło w poświęconym jej spotkaniu lub wykładzie.

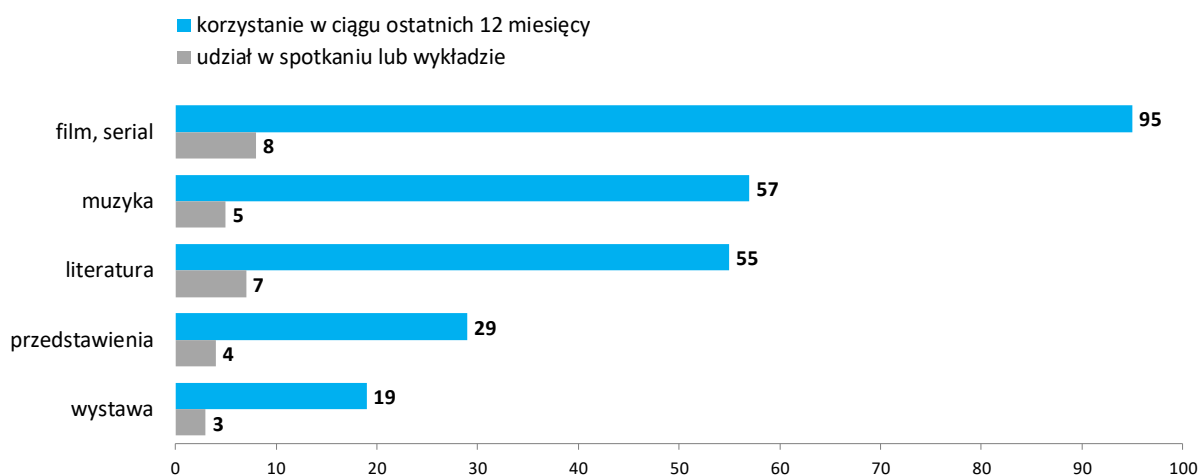
⁷³ Festiwal Nauki; Klasa w Warszawie. Warszawa z klasą; Mini Akademia Matematyki; Piknik Naukowy Polskiego Radia i Centrum Nauki Kopernik; Program rozwoju przedsiębiorczości młodzieży warszawskich szkół - Start-up JUMP; Przedsiębiorcza młodzież 2.0; Wars i Sawa; Wars i Sawa grają w szachy; Warszawska Liga Debatancka – debaty oksfordzkie.

⁷⁴ Źródła: BPiPS i BMM 2019, sprawozdania poszczególnych uniwersytetów oraz informacje uzyskane z ich sekretariatów.

⁷⁵ Źródło: *Sprawozdanie Rektora Uniwersytetu Warszawskiego z działalności uczelni 2018* https://www.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2019/06/sprawozdanie_jmr_uw_2018-z-zalacznikami-internetowymi.pdf, s. 42

⁷⁶ Rozdział zawiera fragment diagnozy sporządzonej przez Dyspersję na potrzeby programu *Kultura blisko domu*, służącego realizacji celu 2.2.

Wykres 3: Wybrane praktyki kulturalne

Źródło: *Badanie uczestnictwa warszawiaków i warszawianek w kulturze (2017)*

Ponadto 6% warszawiaków lub warszawianek uczestniczyło w zajęciach artystycznych lub dotyczących sztuki.

Sposobem kontaktu z kulturą artystyczną jest bezpośredni udział w wydarzeniach kulturalnych. Oznacza to obecność na publicznych seansach, spektaklach, wystawach i koncertach. **Trzy piąte (61%) osób mieszkających w Warszawie co najmniej raz w ciągu 12 miesięcy uczestniczyło bezpośrednio w wydarzeniu kulturalnym⁷⁷.**

Drugim sposobem jest **oglądanie lub słuchanie transmisji albo nagrań**. Badacze wskazują, że uczestnictwa on-line w kulturze nie należy traktować jako zagrożenia dla odwiedzania instytucji kultury (Majdecka, Tarkowski 2019: 89-90).

W przypadku filmów i muzyki podobnie liczne są dwie grupy odbiorców. Pierwsza ogląda lub słucha zarówno podczas publicznych wydarzeń (tj. seansów kinowych lub koncertów), jak i prywatnie (tj. przez internet lub z nośników), natomiast druga – wyłącznie prywatnie.

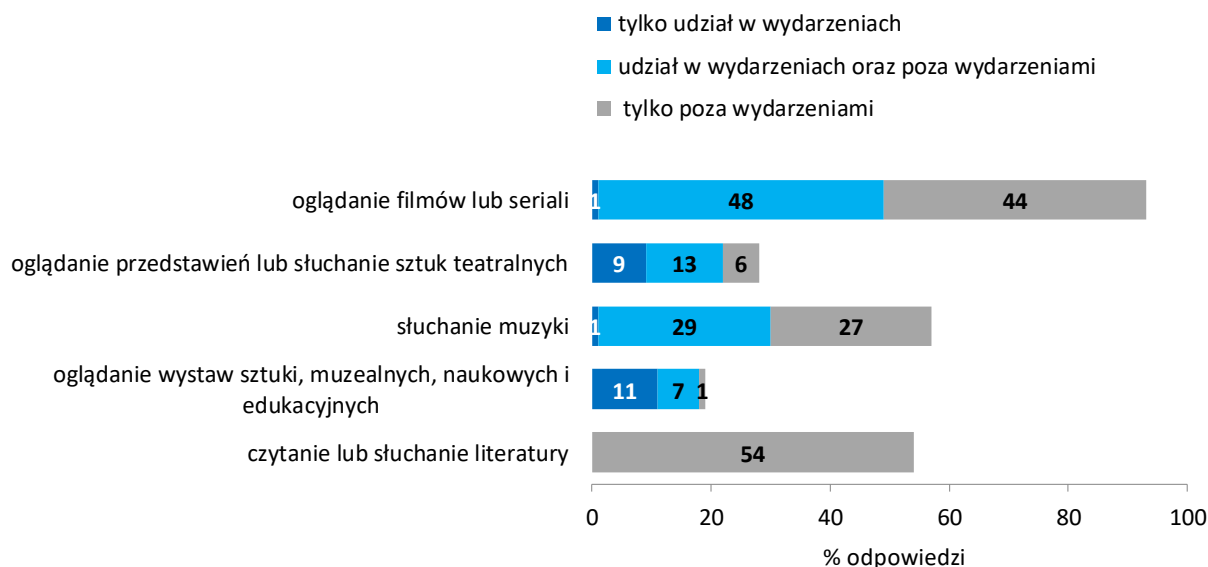
Blisko połowa (48%) warszawianek i warszawiaków oglądała filmy zarówno podczas publicznych seansów, jak i w telewizji, przez Internet lub (znacznie rzadziej) z płyt lub kaset. Jednak niewiele mniej liczna grupa (44%) oglądała filmy nie będąc ani razu w sali kinowej ani w kinie plenerowym.

Podobnie wyrównane proporcje występują w dziedzinie muzyki. Ponad jedna czwarta warszawianek i warszawiaków uczestniczyła w koncertach oraz słuchała nagrań lub transmisji (29%). Natomiast prawie tyle samo (27%) słuchało muzyki nie będąc ani razu (w ciągu 12 miesięcy) na koncercie.

⁷⁷ Tj. było na seansie filmowym, przedstawieniu, wystawie lub koncercie (w sali lub w plenerze).

Wykres 4: Bezpośredni udział w wydarzeniach i aktywność kulturalna poza wydarzeniami w poszczególnych dziedzinach kultury artystycznej

Pominięto osoby, które nie określiły, czy ich aktywność kulturalna miała miejsce podczas wydarzeń czy poza wydarzeniami (w przypadku żadnej dziedziny nie stanowiły więcej niż 2%).

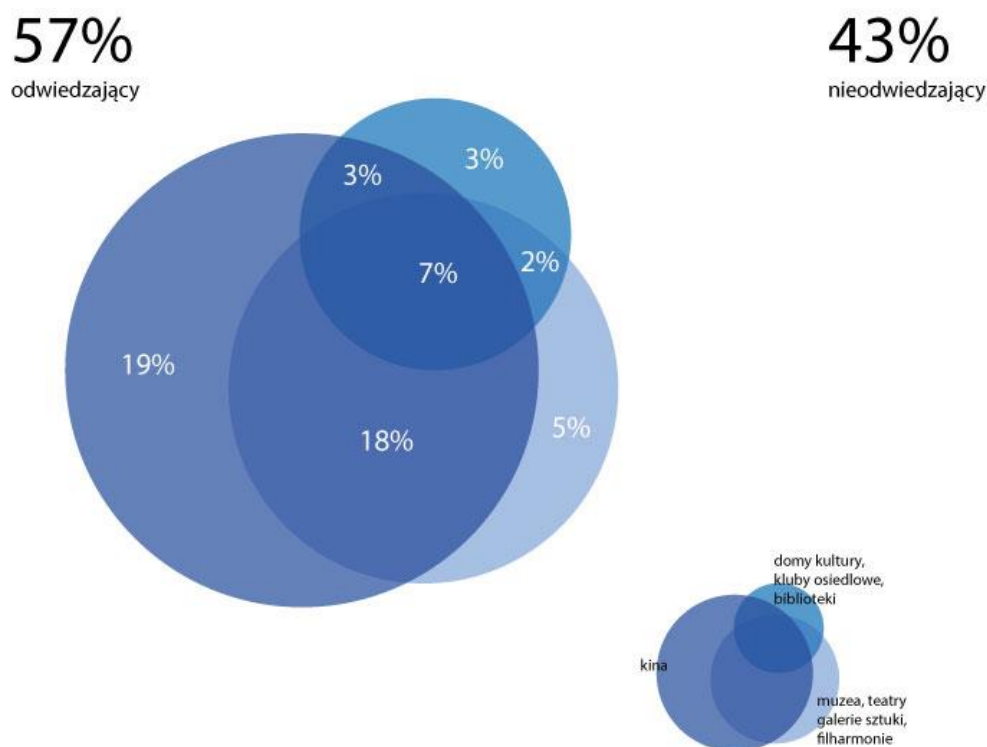
Źródło: Badanie uczestnictwa warszawiaków i warszawianek w kulturze (2017)

Blisko trzy piąte (58%) mieszkańców w ciągu 12 miesięcy odwiedziło w Warszawie co najmniej jeden podmiot kultury. Najliczniej odwiedzane są kina, a najmniej licznie – dzielnicowe instytucje kultury (15%).

Wśród podmiotów kultury wyróżniono trzy grupy, żeby sprawdzić jak liczna jest publiczność każdej z nich oraz jak duża jest ich wspólna publiczność. Prawie co druga (47%) osoba mieszkająca w Warszawie odwiedziła kino. Co trzecia (32%) była w teatrze, muzeum, galerii sztuki, w filharmonii lub na wydarzeniu organizowanym przez OSV, a 15% w domu kultury, klubie osiedlowym lub w bibliotece dzielnicowej. 7% odwiedziło instytucję z każdej grupy.

Największym udziałem publiczności „swoistej” (tj. takiej, która nie odwiedza innego typu instytucji) charakteryzują się kina. Warto rozważyć pogłębianie uczestnictwa tej grupy w kulturze poprzez proponowanie jej aktywności kulturalnej również w innych dziedzinach.

Diagram 2: Publiczność różnego typu podmiotów kultury

Źródło: Badanie uczestnictwa warszawiaków i warszawianek w kulturze (2017)

7 Chęć i uwarunkowania uczestnictwa

7.1 Rozwijanie się, doskonalenie i zdobywanie wiedzy jako wartości

Rozwijanie się i doskonalenie oraz zdobywanie wiedzy na liście wartości uznawanych za ważne przez warszawianki i warszawiaków zajmują umiarkowanie wysokie miejsce. Spośród 13 wartości uwzględnionych w badaniu segmentacyjnym dotyczącym uczestnictwa warszawianek i warszawiaków w kulturze (2017) *rozwijanie się i doskonalenie* (uznawane za ważne przez 44%), zajęło czwarte miejsce, a *zdobycie wiedzy* (40%) – piąte. Dla porównania, cenione najpowszechniej *relaks i odpoczynek* zostały zaliczone do ważnych wartości przez blisko dwie trzecie osób mieszkających w Warszawie (65%)⁷⁸. Zarazem warto odnotować, że wartości te są zdecydowanie bardziej powszechne w segmentach do których należą osoby bardziej aktywne zawodowo, lepiej wykształcone i zamożniejsze⁷⁹.

⁷⁸ Istnieje jednak segment – *Superkulturalni* (stanowi 9% mieszkańców Warszawy), dla którego rozwijanie się i doskonalenie są równie ważne, co relaks i odpoczynek.

⁷⁹ Na przykład rozwijanie się i doskonalenie jest zaliczane do najważniejszych wartości przez 57% osób należących do segmentu *Superkulturalnych*, a zdobywanie wiedzy przez 53% - podczas gdy wśród *Tradycyjnych nieuczestników* przez, odpowiednio, 40% i 35%.

W kontekście wskazanej w projekcie polityki kulturalnej roli kultury warto wspomnieć, że opinie warszawianek i warszawiaków w kwestii relacji pomiędzy kulturą artystyczną a współczesnymi wyzwaniami są podzielone. Ponad jedna trzecia (36%) warszawianek lub warszawiaków zgadza się z opinią, że „przedstawienia ani wystawy nie powinny odnosić się do aktualnych problemów społecznych”, a równie liczna grupa jest przeciwnego zdania (pozostali są w tej w tej kwestii neutralni).

7.2 Zainteresowanie udziałem w kształceniu i bariery

W skali całego kraju poziom zainteresowania dorosłych udziałem w edukacji formalnej lub pozaformalnej jest niski. Spośród Polek i Polaków w wieku 25-64 lata 9% uczestniczy w edukacji i zarazem chciałoby uczestniczyć więcej, a 3% nie uczestniczy, ale chciałoby zacząć.

Dla krajów OECD analogiczne wartości wynoszą średnio 17% i 7%⁸⁰. Podczas gdy w Polsce odsetek osób które nie uczestniczą i nie chcą uczestniczyć w edukacji wynosi 61%, w krajach OECD – zaledwie 43%.

Przeszkodami ograniczającymi udział zainteresowanych Polek i Polaków w kształceniu przez całe życie są⁸¹:

- zbyt wysokie koszty (w Polsce 20%, w krajach OECD średnio 15%)
- zbyt duże obciążenie pracą (16% i 29%)
- opieka nad dzieckiem lub obowiązki rodzinne (14% i 15%)
- niedogodny termin kursu lub programu (13% i 12%)
- brak wsparcia ze strony pracodawcy (9% i 7%)
- niespełnianie wstępnych warunków (5% i 3%).

Nie dysponujemy analogicznymi danymi dotyczącymi warszawianek i warszawiaków. Natomiast zważywszy, że w Warszawie kształcenie się przez całe życie jest znacząco częstsze, niż w skali całej Polski, można przypuszczać, że w stolicy bardziej powszechne jest również zainteresowanie dorosłych udziałem w edukacji.

Biorąc pod uwagę bariery ograniczające aktywność kulturalną (omówione w kolejnym rozdziale), wydaje się prawdopodobne, że również w Warszawie do najczęstszych ograniczeń uczenia się przez całe życie należy obciążenie obowiązkami (i związane z tym zmęczenie i brak czasu) oraz koszty.

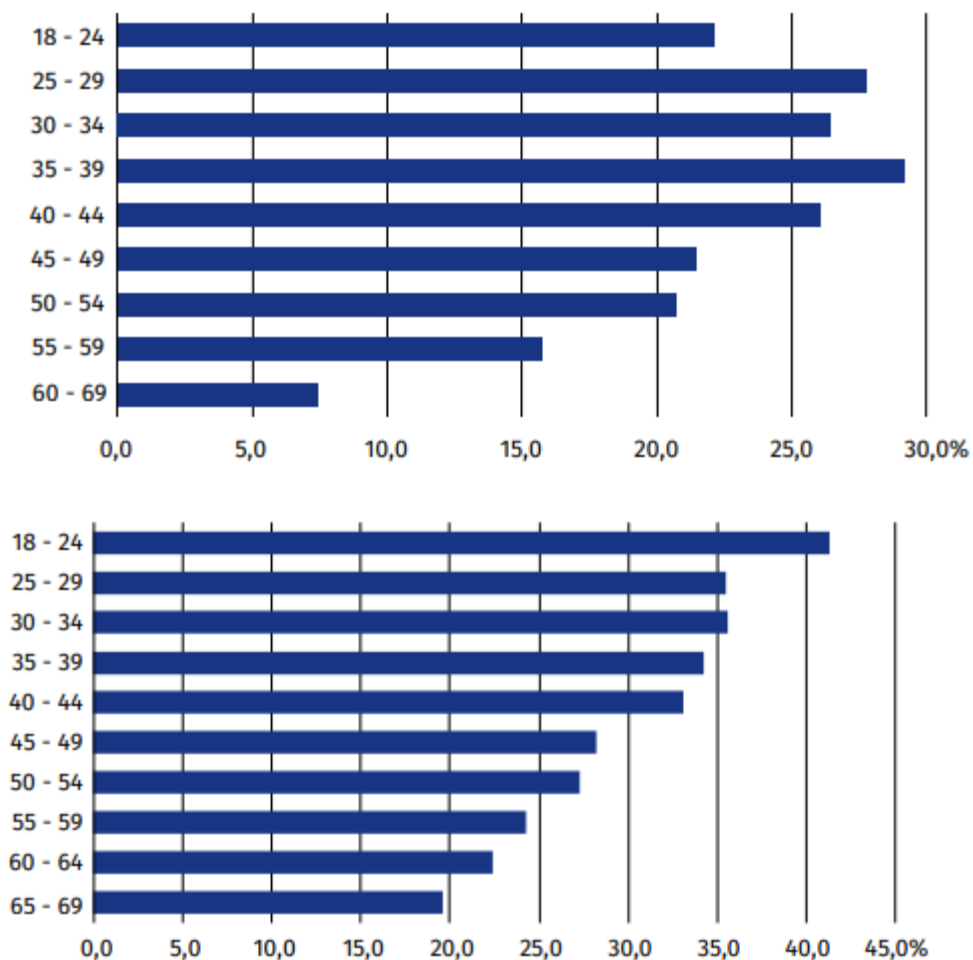
⁸⁰ https://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2017/indicator-c6-how-many-adults-participate-in-education-and-learning_eag-2017-28-en

⁸¹ Oprócz „niespodziewanych wydarzeń” oraz „innych przeszkód”. https://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2017/c6-1b-willingness-to-participate-in-formal-and-or-non-formal-education-and-barriers-to-participation-2012-or-2015_eag-2017-table171-en

W Polsce udział w kształceniu pozaformalnym jest najbardziej powszechny wśród osób w wieku 25-44 lata, a w kolejnych starszych grupach spada – co można wiązać z okresem rozwoju kariery zawodowej. Odsetek osób uczestniczących w kształceniu nieformalnym jest najwyższy wśród najmłodszych dorosłych, a potem systematycznie się zmniejsza. Osoby powyżej 60 roku życia, najmniej aktywne w obu dziedzinach, uczestniczą częściej w kształceniu nieformalnym, niż pozaformalnym.

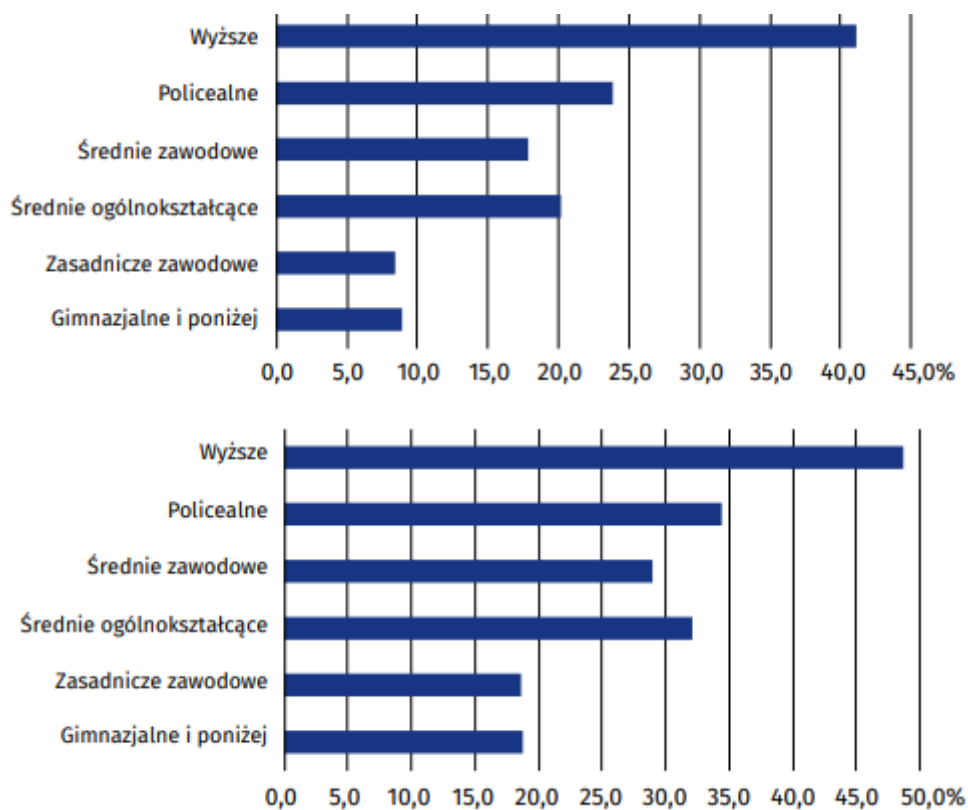
Wykres 5: Udział w kształceniu pozaformalnym i nieformalnym w Polsce w zależności od wieku

Źródło: US w Gdańsku 2018

Bardzo widoczne różnice pod względem powszechności udziału w edukacji pozaformalnej i nieformalnej występują również pomiędzy grupami wyodrębnionymi ze względu na poziom wykształcenia. Osoby z wykształceniem wyższym są pod tym względem zdecydowanie najbardziej aktywne, a te bez wykształcenia średniego – najmniej.

Wykres 6: Udział w kształceniu pozaformalnym i nieformalnym w Polsce w zależności od wykształcenia

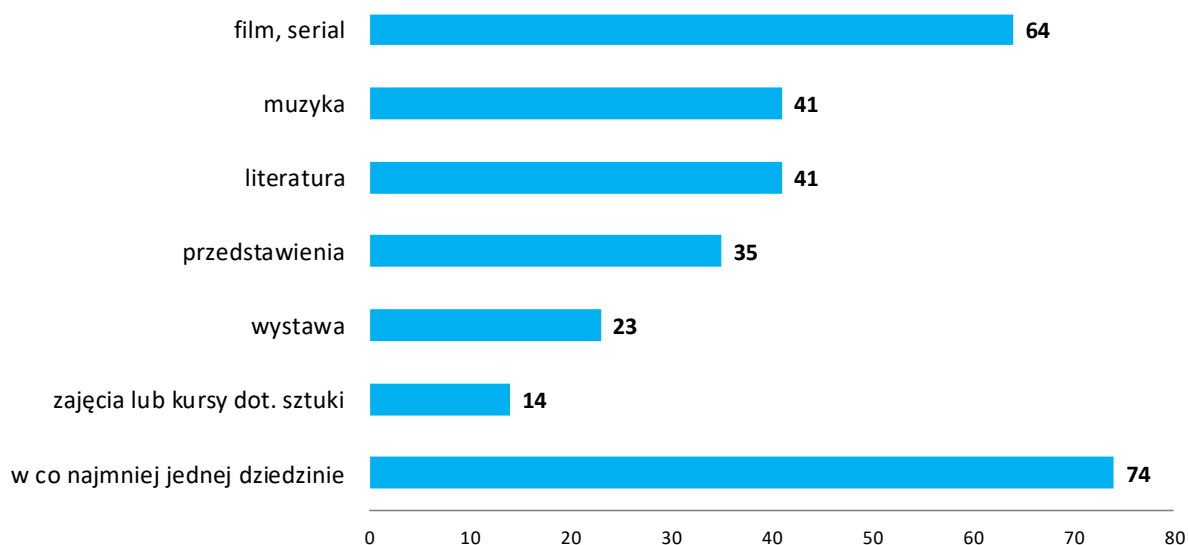

Źródło: US w Gdańsku 2018

7.3 Zainteresowanie aktywnością kulturalną i bariery⁸²

Okolo trzy czwarte mieszkańców (76%) chciało angażować się w aktywność kulturalną częściej, niż mogli to robić (Kotnarowski, Piechocki 2019: 35). Największe uświadomione, niezaspokojone zapotrzebowanie dotyczy filmów i seriali, a najmniejsze – zajęć artystycznych lub kursów dotyczących sztuki.

Wykres 7: Deklarowana chęć większej aktywności kulturalnej w poszczególnych dziedzinach

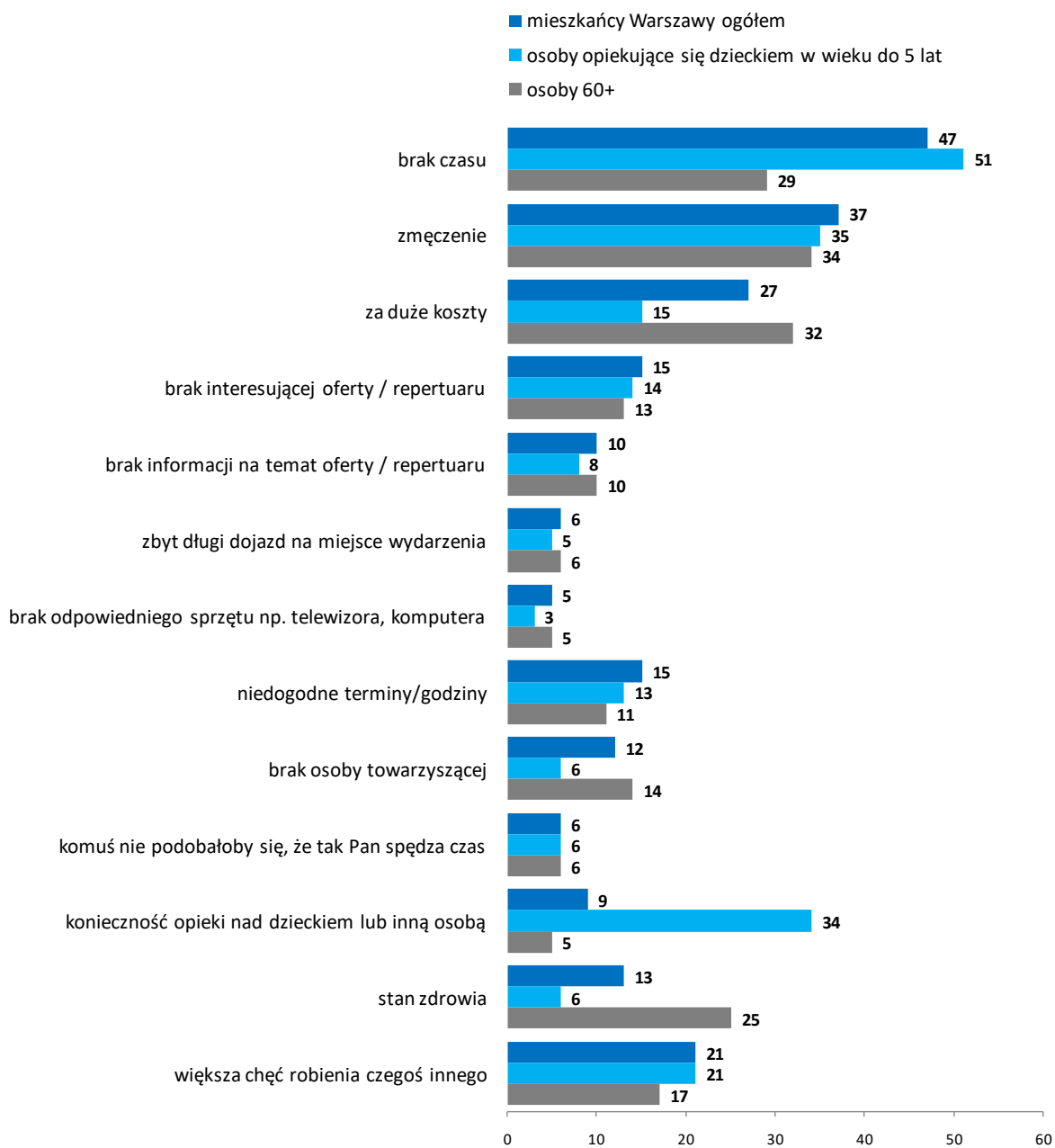
Źródło: Badanie uczestnictwa warszawiaków i warszawianek w kulturze (2017)

Prawie połowa (47%) mieszkańców Warszawy jako barierę ograniczającą ich aktywność kulturalną wskazuje brak czasu. Na drugim miejscu znalazło się zmęczenie (37%), a na trzecim zbyt wysokie koszty (27%).

Osoby opiekujące się dziećmi do 5 roku życia częściej niż ogół warszawiaków i warszawianek wskazują jako ograniczenie „konieczność opieki nad dzieckiem lub inną osobą”, natomiast rzadziej – zbyt wysokie koszty. Z kolei osobom w wieku co najmniej 60 lat rzadziej niż młodszym brakuje czasu (w przypadku tej grupy problem braku czasu ustępuje zmęczeniu i zbyt wysokim kosztom).

⁸² Rozdział zawiera fragment diagnozy sporządzonej przez Dyspersję na potrzeby programu *Kultura blisko domu*, służącego realizacji celu 2.2.

Wykres 8: Bariery ograniczające aktywność kulturalną w co najmniej jednej dziedzinie (%)

Źródło: *Badanie uczestnictwa warszawiaków i warszawianek w kulturze (2017)*

Brak interesującej oferty oraz brak informacji na temat oferty znalazły się na liście barier wskazywanych przez warszawianki i warszawiaków relatywnie nisko. Jednak z innych badań wynika, że również to ograniczenie jest istotne. Odsetek mieszkańców obszaru rewitalizacji znających „bardzo dobrze” ofertę instytucji kultury uczestniczących w tym przedsięwzięciu nie przekroczył 5%, a od 69% do 88% (w zależności od instytucji) mieszkańców nie znało jej wcale (PBS. 2019b: 61). Młodzież z warszawskich szkół jako przyczynę niekorzystania w większym stopniu domów kultury oraz z młodzieżowych domów kultury wskazuje przede wszystkim „brak interesującej oferty lub niewiedzę na temat istnienia takiej placówki”⁸³. Problem nieznamomości placówek i oferty zidentyfikowano również w badaniu dotyczącym bibliotek („biblioteki warszawskie często pozostają niewidzialne dla mieszkańców” – Chymkowski i in. 2016: 51-52)⁸⁴.

W badaniu przeprowadzonym w 2016 roku⁸⁵ ponad połowa (55%) respondentów nie była w stanie wskazać żadnego z warszawskich kin, które w określony dzień tygodnia sprzedają bilety po obniżonych cenach. Trzy piąte (60%) nie znało w Warszawie żadnego muzeum ani galerii sztuki, które w jakiś dzień tygodnia można odwiedzić bezpłatnie. Około dwie trzecie (66%) badanych nie umiało wymienić ani jednego warszawskiego teatru sprzedającego wejściówki.

Poleganie na deklaracjach respondentów nie jest jedynym sposobem diagnozowania barier ograniczających aktywność kulturalną. W poniższej tabeli przedstawiono wyniki analiz statystycznych (modeli regresji) dotyczących zależności pomiędzy cechami lub położeniem warszawianek i warszawiaków a ich aktywnością kulturalną.

Wyniki tych analiz przemawiają przeciwko uznaniu barier wskazywanych najczęściej przez respondentów za wymówki: zaabsorbowanie pracą, nauką lub obowiązkami domowymi oraz zła sytuacja materialna znalazły się wśród czynników obniżających aktywność kulturalną (Kotnarowski, Piechocki 2019: 48).

Aktywność kulturalna zależy przede wszystkim od wieku, sytuacji materialnej, przynależności klasowej (identyfikowanej na podstawie wykonywanego zawodu) oraz wykształcenia.

---

⁸³ Urząd m. st. Warszawy. 2018. *Dzielnica oczami młodzieży*. Warszawa: Miasto Stołeczne Warszawa, s. 2, 26.

⁸⁴ Chymkowski, Roman, Parfianowicz-Vertun, Weronika, Ociepa, Andrzej. 2016. *Biblioteki publiczne m.st. Warszawy. Diagnoza i rekomendowane zmiany*. Warszawa: Miasto Stołeczne Warszawa, s. 51-52.

⁸⁵ Barometr Warszawski – edycja z listopada 2016, opracowana przez Biuro Kultury część dotycząca uczestnictwa w kulturze.

Tabela 8: Cechy warszawianek i warszawiaków wpływające na ich aktywność kulturalną

O = ograniczenie / S = czynnik sprzyjający / jeżeli nie da się tak zakwalifikować – wyjaśnienie w przypisie

Cecha osoby lub położenie, w jakim się znajduje	Uczestnictwo w kulturze		
	liczba praktyk kulturalnych	udział w wydarzeniach	zmiana sposobu myślenia pod wpływem kontaktów ze sztuką
poświęca dużo czasu na pracę, naukę lub obowiązki domowe	O		
w złej sytuacji materialnej	O	O	O
w starszym wieku (powyżej 60 lat)	O	O	najczęściej: 15-29 najrzadziej: 45-59
urodził(a) się w Warszawie	O		
należy do klasy ludowej (pracuje fizycznie lub wykonuje zawód w usługach niewymagający wysokich kwalifikacji)	O	O	
nie korzysta z mediów	O		
nie wykonuje zawodu artystycznego	O	O	O
mężczyzna	O		
słabo wykształcony (bez wykształcenia średniego)		O	O
doświadcza problemów zdrowotnych		O	
opiekuje się dzieckiem		O	

Źródło: Badanie uczestnictwa warszawiaków i warszawianek w kulturze (2017)

Należy również zwrócić uwagę na **negatywny wpływ problemów zdrowotnych i niepełnosprawności na udział w wydarzeniach kulturalnych**. W badaniu problemy zdrowotne zostały ujęte jako „stan zdrowia, który ogranicza lub poważnie utrudnia wykonywanie codziennych czynności” – jest to zatem kategoria obejmująca niepełnosprawność (o którą bezpośrednio nie pytano).

Grupą o szczególnych potrzebach są również mieszkający w Warszawie cudzoziemcy. Grupa cudzoziemców zameldowanych w Warszawie (na pobyt stały lub czasowy) wynosi około 40 tysięcy osób⁸⁶. Badacze szacują, że liczba cudzoziemców faktycznie mieszkających w Warszawie jest znacznie (co najmniej dwukrotnie) wyższa, niż zameldowanych⁸⁷. Najliczniejszą grupą mieszkających w Warszawie cudzoziemców – ponad jedną trzecią – stanowią osoby pochodzące z Ukrainy (36% według danych meldunkowych, 42% w badaniu przeprowadzonym na zamówienie IOM⁸⁸).

Brak czasu, stanowiący najczęstszą barierę ograniczającą aktywność kulturalną warszawianek i warszawiaków, mieszkających w Warszawie cudzoziemców dotyczy w szczególnym stopniu. Spośród mieszkających w Warszawie cudzoziemców 46% pracuje powyżej 40 godzin tygodniowo (podczas gdy spośród pozostałych warszawianek i warszawiaków 29%)⁸⁹. Cudzoziemcy w porównaniu z pozostałymi mieszkańcami Warszawy znajdują się także w nieco gorszej sytuacji materialnej⁹⁰. Spośród mieszkających w Warszawie cudzoziemców swoją znajomość języka polskiego w mowie jako dobrą lub bardzo dobrą ocenia 31% (w piśmie: 21%), jako średnią 41% (w piśmie: 25%) a jako słabą lub bardzo słabą 26% (w piśmie: 43%) – nie zna 2% (w piśmie: 9%)⁹¹. Z żadnej oferty kulturalno-oświatowej miasta nie korzysta 38%⁹².

---

⁸⁶ Odpowiedź Sekretarza m.st. Warszawy z 14 marca 2019 na zapytanie nr 562 z 4 marca 2019 r., skierowane przez Przewodniczącą Rady m.st. Warszawy.

⁸⁷ Dudkiewicz, Magdalena (red.). 2016. *Cudzoziemcy w Warszawie, czyli jak zmierzyć się z nieuniknionym. Raport*, Warszawa, s. 50.

⁸⁸ International Organization for Migration (IOM). 2029. *Wyniki badania sondażowego „Cudzoziemcy w Warszawie”*, s. 24.

⁸⁹ Tamże, s. 32.

⁹⁰ Tamże, s. 28.

⁹¹ Tamże, s. 37-38.

⁹² Tamże, s. 46. Przy czym do takiej oferty w badaniu zaliczono m.in. zajęcia sportowe i siłownie plenerowe.

8 Potencjał realizatorów⁹³

Grono podmiotów, którym mogą przyczynić się do zrealizowania celu 4.1, jest otwarte. Należą do niego podmioty prowadzące edukację pozaformalną i nieformalną, podmioty kultury oraz podmioty aktywne w zakresie nauki, biznesu, działalności społecznej i sportu.

Szczególną rolę w zakresie umożliwiania i upowszechniania udziału w kształceniu⁹⁴ oraz w innych praktykach kulturalnych ukierunkowanych na podnoszenie kompetencji, mają instytucje z sektorów edukacji i kultury.

Nabyte w ten sposób kompetencje mogą być wykorzystywane w różnych podmiotach – również w przedsiębiorstwach, instytucjach badawczych oraz podmiotach prowadzących działalność w zakresie integracji i aktywizacji społecznej. Udział takich podmiotów w realizacji programu będzie cenny ze względu na możliwość poszerzania i zdobywania kompetencji w praktycznym działaniu.

- M.st. Warszawa jest organizatorem lub współprowadzi 17 teatrów, 7 muzeów oraz 9 innych instytucji kultury, a jego Dzielnice wykonują analogiczne zadania w odniesieniu do 23 dzielnicowych domów kultury (oraz blisko 50 nadzorowanych przez nie filii i innych jednostek) i sieci obejmującej ponad 200 placówek bibliotecznych.
- M.st. Warszawa jest także organem prowadzącym:
  - 29 placówek edukacji pozaszkolnej: 8 ognisk pracy pozaszkolnej, 7 młodzieżowych domów kultury, 5 ogrodów jordanowskich 5 międzyszkolnych ośrodków sportowych oraz 4 innych placówek
  - około 500 szkół (łącznie: podstawowych, ponadpodstawowych i policealnych) oraz około 350 przedszkoli.
- W Warszawie w dziedzinie kultury, sztuki i tradycji działa również ponad dwa tysiące organizacji pozarządowych (2124), a w dziedzinie edukacji i wychowania – przeszło tysiąc (1195)⁹⁵.

Powodzenie programu zależy w znacznym stopniu od potencjału, jakim będą dysponowali jego przyszli realizatorzy. Potencjał ten obejmuje pięć obszarów.

- 1) Strategia, wiedza (w przypadku podmiotów kultury: zarówno z zakresu konkretnej dziedziny sztuki, jak i uniwersalna – np. z zakresu rozwoju publiczności), sposoby działania i kultura organizacyjna poszczególnych podmiotów.

---

⁹³ Rozdział zawiera fragment diagnozy sporządzonej przez Dyspersję na potrzeby programu *Kultura blisko domu*, służącego realizacji celu 2.2.

⁹⁴ Z wyłączeniem edukacji formalnej, ze względu na zakres programu.

⁹⁵ spis.ngo.pl; liczb tych nie należy sumować, ponieważ jedna organizacja może działać w obu dziedzinach.

- 2) Kwalifikacje osób zaangażowanych w prowadzenie edukacji pozaformalnej lub działalności kulturalnej (zależne m.in. od wynagrodzeń, zwłaszcza w sytuacji konkurencji pomiędzy różnymi podmiotami).
- 3) Fundusze na tworzenie i udostępnianie oferty poszczególnych podmiotów – istotne zarówno ze względu na skalę i zakres działalności, ale także z perspektywy realizowania przedsięwzięć skierowanych do grup, które nie są atrakcyjne jako klienci przedsięwzięć komercyjnych lub wymagających dodatkowych starań (na przykład przygotowania materiałów w różnych wersjach językowych). Ważna jest nie tylko wysokość finansowania, lecz również jego stabilność.
- 4) Infrastruktura i sprzęt umożliwiające dostarczanie różnorodnej oferty (np. sale spotkań, pracownie, sale widowiskowe, koncertowe⁹⁶ oraz służące tworzeniu i prezentacji sztuki tańca – a także ich wyposażenie) oraz zapewnienie jej dostępności (rozwiązania zapewniające fizyczną dostępność obiektów dla osób z niepełnosprawnościami oraz ewentualnie korzystanie z oferty również z domu – np. transmisje, dostarczanie książek).
- 5) Relacje pomiędzy podmiotami z różnych sektorów, zaangażowanymi w umożliwianie mieszkańcom Warszawy nabywania, rozwijania i wykorzystywania kompetencji.

---

⁹⁶ W Warszawie na tysiąc mieszkańców przypadają w przybliżeniu 3 miejsca, we Wrocławiu 8, w Katowicach 18.

9 Aneks: Źródła

Publikacje:

- Arts Council England. 2014. *The Value of Arts and Culture to People and Society. An evidence review*⁹⁷
- Bendyk, Edwin, Hausner, Jerzy. 2015. *Kultura i rozwój. Manifest*, w: *Kultura i Rozwój*, nr. 0/2015
- Biuro Pomocy i Projektów Społecznych, Biuro Marketingu Miasta. 2019. *Badanie opinii słuchaczy warszawskich uniwersytetów trzeciego wieku*
- Brown Alan. 2004. *The Values Study. Rediscovering the Meaning and Value of Arts Participation*
- Taylor Peter i in. 2015. *A review of the Social Impacts of Culture and Sport*. CASE
- CBOS. 2019. *Polacy o demokracji. Komunikat z badań*
- Cultural Learning Alliance. 2011. *Key Research Findings. The Case for Cultural Learning*⁹⁸
- Górską Paulina. 2019. *Polaryzacja polityczna w Polsce. Jak bardzo jesteśmy podzieleni?* Warszawa: Centrum Badań nad Uprzedzeniami
- Jakubowski Maciej. 2019. *Warszawska edukacja w świetle PISA. Policy Note 4/2019*. Warszawa: Evidence Institute⁹⁹
- Kantar. 2019. *Ziemia nie atakuje!*¹⁰⁰
- Kasprzak Rafał. 2018. *Przemysły kreatywne na obszarze m.st. Warszawy. Suplement. Aktualizacja za rok 2017*
- Komisja Europejska / EACEA / Eurydice. 2017. *Edukacja obywatelska w szkołach w Europie – 2017*, Luksemburg: Urząd Oficjalnych Publikacji Wspólnot Europejskich
- Kotnarowski, Michał i in. 2019. *Tradycyjni, masowi, superkulturalni? Segmentacja warszawiaków i warszawianek pod względem uczestnictwa w kulturze*. W: T. Płachecki (red.). *Relacje i różnice*. Warszawa: Biennale Warszawa
- Kotnarowski, Michał; Piechocki Przemysław. 2019. *Co wpływa na zaangażowanie w kulturę?* W: T. Płachecki (red.). *Relacje i różnice*. Warszawa: Biennale Warszawa

---

⁹⁷ https://www.artscouncil.org.uk/sites/default/files/download-file/Value_arts_culture_evidence_review.pdf

⁹⁸ <https://culturallearningalliance.org.uk/wp-content/uploads/2017/08/CLA-key-findings-2017.pdf>

⁹⁹ <https://edukacja.warszawa.pl/sites/edukacja/files/warszawa-w-pisa-raport-ei-2019.pdf>

¹⁰⁰ <https://ziemianieatakuja.pl/>

- Krajewski, Marek 2014. *Kompetencje kulturowe Polaków*, w: Rafał Drozdowski (red) *Praktyki kulturalne Polaków*
- Krajewski, Marek. 2013. *W kierunku relacyjnej koncepcji uczestnictwa w kulturze*. „Kultura i Społeczeństwo” nr 1/2013, s. 29-67
- Majdecka Ewa, Tarkowski Alek. 2019. *Jak warszawianki i warszawiacy uczestniczą online w kulturze?* W: T. Płachecki (red.). *Relacje i różnice*. Warszawa: Biennale Warszawa
- OECD. 2019. *Strategia umiejętności OECD Polska. Wnioski i rekomendacje. Streszczenie raportu*
- PARP. 2019. *Aktywność zawodowa i edukacyjna dorosłych Polaków wobec wyzwań współczesnej gospodarki. Raport podsumowujący VI edycję badania BKL w latach 2017–2018*. Warszawa: Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości¹⁰¹
- PBS. 2019a. *Badanie warunków prowadzenia działalności gospodarczej w m.st. Warszawie* –na zamówienie Urzędu m.st. Warszawy
- PBS. 2019b. *Jakość życia mieszkańców obszaru Zintegrowanego Programu Rewitalizacji (ZPR)*. Warszawa: Miasto Stołeczne Warszawa.
- Płachecki, Tomasz; Szlendak, Tomasz. 2019. *Nie tylko frekwencja. Odkrywanie wymiarów uczestnictwa w kulturze*, w: W: T. Płachecki (red.). *Relacje i różnice*. Warszawa: Biennale Warszawa
- Rakowski, Tomasz. 2013. *Etnografia / animacja / sztuka. Nierozpoznane wymiary rozwoju kulturalnego*. Warszawa: Narodowe Centrum Kultury
- Sitek Michał. 2019. *PISA. Wyniki badania 2018 w Polsce*¹⁰². Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych
- Stokfiszewski, Igor. 2018. *Prawo do kultury*. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej
- Urząd Statystyczny w Gdańsku. 2018. *Kształcenie dorosłych w 2016 roku*¹⁰³
- Winner E, Goldstein TR, Vincent-Lancrin S. 2013. *Art for Art's Sake? The Impact of Arts Education*. OECD Publishing¹⁰⁴

---

¹⁰¹ https://www.parp.gov.pl/storage/publications/pdf/2019_BKL_raport_zbiorczy.pdf

¹⁰² <https://pisa.ibe.edu.pl/wp-content/uploads/2019/12/raport-wyniki-badan-pisa-2018.pdf>

¹⁰³ <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/ksztalcenie-doroslych-w-2016-roku,14,1.html>

¹⁰⁴ https://read.oecd-ilibrary.org/education/art-for-art-s-sake_9789264180789-en#page1

Dane (zbiory lub tabele):

- Badanie uczestnictwa w kulturze, zrealizowane w ostatnim kwartale 2017 roku na losowej próbie 8700 osób w wieku co najmniej 15 lat, mieszkających w Warszawie . Na zamówienie Urzędu m.st. Warszawy badanie przeprowadziły firmy Danae sp. z o.o. oraz Realizacja sp. z o.o., według koncepcji zespołu w składzie: dr Michał Kotnarowski, Przemysław Piechocki, Tomasz Płachecki, prof. dr. hab. Tomasz Szlendak.
- Dane EUROSTAT dotyczące udziału w edukacji¹⁰⁵
- Dane BDL GUS dotyczące kształcenia przez całe życie oraz podmiotów gospodarki narodowej¹⁰⁶

---

¹⁰⁵ <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>;
http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=trng_lfse_04&lang=en

¹⁰⁶ <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>